

En ny grön våg?

– En studie om Community Supported Agriculture i Sverige

A new "green wave"?

– A study about Community Supported Agriculture in Sweden

Emma Stigson

En ny grön våg?

- En studie om Community Supported Agriculture i Sverige

A new "green wave"?

- A study about Community Supported Agriculture in Sweden

Emma Stigson

Handledare: Katarina Pettersson, Sveriges Lantbruksuniversitet,
Institutionen för stad och land

Examinator: Kjell Hansen, Sveriges Lantbruksuniversitet,
Institutionen för stad och land

Omfattning: 30 hp

Nivå: Avancerad nivå, A1E

Kurstitel: Självständigt arbete i landsbygdsutveckling

Kurskod: EX0757

Program/Utbildning: Agronomprogrammet - landsbygdsutveckling

Utgivningsort: Uppsala

Publiceringsår: 2016

Omslagsbild: privat

Upphovsrätt: Samtliga bilder i arbetet publiceras med tillstånd från upphovsrättsinnehavaren

Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: Andelsjordbruk, Community Supported Agriculture, Hållbar utveckling, Landsbygdsutveckling

Sveriges lantbruksuniversitet
Swedish University of Agricultural Sciences

Fakulteten för naturresurser och jordbruksvetenskap
Institutionen för stad och land

ABSTRACT

This study is about the development Community Supported Agriculture (CSA) in Sweden. Community Supported Agriculture is a business model but also a social movement. CSA means that the consumer and the producer writes a direct agreement between one another where the consumer buys a share in the coming harvest from the fields or a share from the animal produced on the farm. In this study I also examine the Community Supported Agriculture's contribution to sustainable development. I have used a qualitative method and perform literature studies, interviews, participant observation and I have also followed the digital media in the area.

The result shows that CSA model is still relatively new in Sweden, but it is becoming more common. It is primarily the last 3-4 years that the number of farms has increased and today there are farms spread all over Sweden. These contribute to sustainable development both ecologically, economically and socially.

Sammanfattning

Mat är grunden för vår existens och en viktig del av var människas kultur och tradition. Idag är intresset för mat och hälsa stort hos den svenska konsumenten, samtidigt som allt färre lantbrukare producerar vår mat i Sverige. De lantbrukare som fortsätter driva lantbruk ökar istället sin produktivitet och blir mer storskaliga. Idag är det bara några få procent av Sveriges befolkning som håller på med lantbruk.

Detta arbete handlar om Community Supported Agriculture och dess utveckling i Sverige. Community Supported Agriculture innebär att konsumenten och producenten skriver ett direktavtal mellan varandra, där konsumenten köper en andel i den kommande skörden eller djuret från gården. I arbetet undersöker jag även Community Supported Agricultures bidrag till hållbar utveckling. Jag har använt en kvalitativ arbetsmetod och genomfört litteraturstudier, intervjuer, deltagande observationer och följt digitala medier inom området.

Resultatet visar att Community Supported Agriculture fortfarande är relativt nytt i Sverige men att det blir allt vanligare. Det är främst de senaste 3-4 åren som antalet gårdar har ökat och idag finns gårdar utspridda i hela Sverige. Dessa bidrar till hållbar utveckling på den svenska landsbygden, både ekologiskt, ekonomiskt och socialt.

Förord och **TACK** till...

Karin och Anders på Ramsjö gård, Tobias och Sara på Stackvallen, Karolina, Anna och Sara på Dahls trädgård för att ni tog er tid och gav mig en mängd ny kunskap om CSA.

Katarina, min handledare som gett mig att hjälp, stöd och coaching i arbetsprocessen.

Alla i projektgruppen i Grön produktion, i Göteborg, för att jag fick följa ert arbete och att ni gav mig nya perspektiv på mitt arbete. Grön produktion var ett projekt för att hitta nya lokala lösningar för att producera livsmedel i och kring städerna finansierat av Mistra Urban Future i Göteborg och Länsstyrelsen i Västra Götaland. Syftet med Grön produktion var bland annat att främja CSA och andelsjordbruk i och omkring Göteborg. Mitt arbete är efterfrågat av projektgruppen Grön produktion i syfte att öka kunskapen om CSA och uppmuntra fler till att starta CSA verksamhet.

Min familj och vänner som gett energi när det varit som tuffast.

Utan er alla hade mitt arbete inte varit möjligt att genomföra!

Emma

Innehållsförteckning

Sammanfattning.....	2
Inledning.....	6
1 Syfte och frågeställning.....	8
2 Metod.....	8
2:1 Arbetsprocess.....	9
2:3 Litteraturstudier och media.....	9
2:4 Intervjuer.....	9
2:5 Deltagande observation.....	10
2:6 Avgränsning.....	10
3 Bakgrund.....	10
3:1 Sveriges strukturomvandling fram till idag.....	11
3:2 Sveriges lantbruk och livsmedelsproduktion idag.....	11
3:3 Industriellt jordbruk möter motstånd.....	12
3:4 Nya lokala livsmedelsystem.....	13
3:6 Lantbrukets värde för en levande landsbygd.....	14
4 Teori och begrepp för analys.....	14
4:1:1 Teikei- rörelsen i Japan och CSA:s historia.....	15
4:1:2 CSA:s spridning till Europa och USA.....	16
4:1:3 Definitioner av Community Supported Agriculture.....	17
4:1:4 CSA-gårdar i USA.....	19
4:2:1 Hållbar utveckling.....	20
4:2:2 Nationella visioner och mål för hållbar utveckling.....	21
4:2:3 Miljömålen och lantbruket.....	22
4:2:3 Lösningarna för att nå miljömålen nationellt och internationellt.....	22
5 De undersökta CSA-gårdarna.....	23
5:1 Ramsjö gård.....	23
5:2 Stackvallen.....	25
5:3 Dahls trädgård- mitt i myllan.....	26
5:4 Bastefalls småbruk.....	28
5:5 CSA Skåne.....	30
5:6 Nyttogården.....	31
5:7 Nybrukarna.....	33
5:8 Facebookgruppen - Lokal Andelsmat.....	35
6. Diskussion.....	36

6:1 Hur har CSA utvecklats i Sverige?.....	36
6:2 Ekonomi och samverkan.....	38
6:3 Ideologi.....	39
6:4 Bra mat anpassad efter säsong.....	39
6:5 Logistik.....	39
6:6 Kunskapsspridning.....	40
6:7 Nya definitioner av CSA.....	40
6:8 Hållbar ekologisk utveckling.....	40
6:9 Hållbar social utveckling.....	41
6:10 Hållbar ekonomisk utveckling.....	43
6:11 CSA, ett alternativ för de gröna näringarna?	44
6:12 Andelsjordbruk i Sverige 2025?	45
7 Slutsats.....	46
<i>Referenser</i>	48

Inledning

”Eating is an agricultural act”

Citatet kommer från Wendel Berry; amerikansk poet, författare, aktivist, lärare och lantbrukare. Han beskriver med några få ord sin syn på världen. Att vi alla deltar och är en del av lantbruket och hur vi brukar jorden. Genom den mat vi väljer påverkar vi direkt och indirekt hur vårt samhälle ser ut, hur jorden brukas, på vilket sätt djuren föds upp och hanteras, hur maten transporteras, lantbrukarens ekonomi osv.

Mat är en viktig del i var människas liv. Det är grunden för vår existens och vår överlevnad, men är även en del av vår identitet, kultur och sociala umgänge. I Sverige är intresset för mat stort samtidigt som avståndet mellan lantbrukare och konsumenter sällan varit så stort som idag. Media och bokhandeln översvämmas av matlagningsinslag och nya kokböcker skrivs. Vi oroar oss för klimatförändringar och miljöförstörelse, men köper trots allt fortfarande ofta det billigaste som i många fall har större negativ miljöpåverkan. Matsvinnet är stort och i Sverige slänger konsumenterna så mycket som 771 000 ton mat varje år, varav 35 % är fullt ätbar mat (Naturvårdsverket, 2014). Vi inreder våra kök med den senaste moderna inredningen, men lägger allt mindre pengar på maten som ska tillagas där. Vi lägger en allt mindre andel av vår hushållsbudget på mat: 1978 var det 19 % av hushållsbudgeten och 2006 var det 13 % (Jordbruksverket, 2009:8). Men samtidigt är 90 % av svenskarna intresserade av var maten kommer ifrån (Jordbruksverket, 2010).

Det finns en paradox i detta då intresset för mat är så stort samtidigt som många produktionsgrenar inom svenskt lantbruk kämpar för en rimlig ekonomi. Vem kommer producera vår mat i framtiden? Kommer vi att öka importen ytterligare?

I Sverige minskar antalet lantbrukare konstant och vi är nu det snabbast urbaniserade landet i EU (Eurostat, 2012). För 200 år sedan bodde 90 % av Sveriges befolkning på landsbygden och idag är det nästintill tvärtom då 85 % bor i städerna (SCB, 2015). Idag står Sveriges jordbruk med binäring för 1.25 % av sysselsättningen i Sverige (Jordbruksverket, 2015). I EU är den totala siffran 6 % (EU-fakta). Det svenska lantbruket står också inför ett omfattande generationsskifte då allt fler lantbrukare blir äldre och det behövs en ny yngre generation som vill arbeta inom lantbruk och leva på landsbygden (Landsbygdsprogrammet 2014-2020, 2015)

Enligt FAO:s beräkningar kommer världens befolkning att öka till 9,1 miljarder människor fram till 2050 (FAO, 2009) och 70 % av befolkningen i världen förväntas att bo i städer. Urbaniseringen förväntas öka i hela världen och stadsbefolkningen kommer då att öka med 2,4 miljarder fram till 2050 (SCB, 2013). För att klara detta måste vi öka livsmedelsproduktionen med 70-100% enligt FAO (FAO, 2009). Om det är brist på mat eller om det är fördelningen av maten som är problemet i framtiden, råder det delade meningar om inom forskningsvärlden.

Oavsett om det är produktionen som är för låg eller maten som fördelas fel innebär det stora utmaningar också för Sverige. Enligt Jordbruksverkets senaste beräkningar är vår totala självförsörjningsgrad ca 40 % idag. Med självförsörjningsgrad menas andelen av konsumtionen som produceras inom landet. Sedan Sveriges inträde i EU har dess självförsörjningsgrad stadigt minskat, men det finns inga nationella mål för att öka självförsörjningsgraden. Sverige är självförsörjande på spannmål, men produktionen av mjölk, griskött och nötkött har sjunkit till mellan 40-60%. Den totala självförsörjningsgraden på frukt och grönt i Sverige ligger på 20 % (Jordbruksverket, 2014). Om en kris skulle uppstå så räcker de enskilda hushållens livsmedelslager mellan tre till tolv dagar. Butikerna har inga större lager förutom det som finns i hyllorna vilket innebär att varorna räcker ett dygn. På de fåtal centrallagren som har livsmedel finns det livsmedel för tre-åtta dagar. Om transportsystemet kollapsar är det tomt i butikerna efter ett dygn. Om Sverige isoleras är hälften av våra livsmedel slut inom tio-tolv dagar även om transportsystemet är intakt (Civilförsvarsförbundet, 2015). Lantbrukarnas Riksförbund vill höja målet för självförsörjningsgraden så att Sverige år 2030 ska kunna ha 75 % självförsörjningsgrad, vilket är detsamma som år 1995, då Sverige gick med i EU (LRF, 2014).

Detta innebär utmaningar både för stad och landsbygd. För städerna har det inneburit att man nu satsar för att möta den stora tillströmningen av människor genom att sträva efter att bli hållbara och självförsörjande. I samma takt som befolkningen i staden har ökat så har intresset för självhushållning, odling och ekologisk mat också ökat och idag finns det många odlingsföreningar i och omkring städer. I Sverige har det startat flera projekt och föreningar i storstäderna. Några av dessa är: "Mykorizza" som finns både i Stockholm, Göteborg och Malmö, projektet "Stadsjord" i Göteborg, "Matparken" i Gottsunda, Uppsala och "Grön Produktion" i Göteborg. Intresset för urbant jordbruk är stort idag men det krävs stora förändringar i alla Sveriges städer för att kunna producera lika mycket mat som det idag framställs på landsbygden.

I detta arbete studerar jag utvecklingen av en ny alternativ form för att driva företag och lantbruk, Community Supported Agriculture, förkortat till CSA. Det innebär att konsumenten betalar bonden/lantbrukaren i förtid och får en del av grönsaksskörden, köttet från djuren på gården eller

annat som har tillverkats på gården. I utbyte får konsumenten delta i bondens vardagliga sysslor och t.ex. vara med vid odling, skörd och utfodring av djur. CSA ger en chans för lantbrukaren/producenten att planera inköp och odling i förtid och konsumenten vet var, när och hur varan är producerad. CSA uppstod under slutet av 1970-talet och är idag utspridd i stora delar av världen där tusentals gårdar använder sig av modellen. En intressant fråga, i ljuset av denna bakgrund, som jag utgår ifrån i mitt arbete är om det finns det nya innovativa lösningar för framtidens livsmedelsproduktion och hur de kan se ut.

1 Syfte och frågeställning

Syftet med detta arbete är att studera Community Supported Agriculture i Sverige.

Frågeställningarna är:

- Vad innebär Community Supported Agriculture i Sverige och hur “genomförs” denna i praktiken?
- På vilket sätt bidrar Community Supported Agriculture till hållbar utveckling – socialt, ekonomiskt och ekologiskt?

Ett delsyfte är att detta arbete ska bidra med kunskap om CSA och inspirera till en bredare diskussion om hållbart lantbruk i relation till lantbruksföretagande. Genom att undersöka CSA i Sverige kan kunskapen om nya former av företag som gynnar de gröna näringarna och landsbygdsutveckling öka. Ytterligare hoppas jag på att kunna stimulera till fortsatt arbete med CSA i Sverige i framtiden.

2 Metod

I detta kapitel beskriver jag på vilket sätt jag har arbetat för att genomföra undersökningen, besvara mina frågeställningar samt nå fram till mina slutsatser i arbetet. I mitt arbete beskriver jag CSA:s utveckling i Sverige. För att förstå vad CSA innebär i Sverige, hur CSA genomförs och hur CSA-lantbruk har organiserat sig har jag valt att arbeta utifrån en kvalitativ metod. En kvalitativ arbetsmetod innebär att man vill förstå verkligheten och dess problematik utifrån informanternas synvinkel. Detta gör man genom att försöka förstå de upplevelser som informanten beskriver och genom att sätta sig in i människors livsvärldar och förstå olika samspel (Kvale och Brinkmann 2009:17).

2:1 Arbetsprocess

Mitt intresse för landsbygdsutveckling, lantbruk och nya entreprenöriella företagsformer gjorde att jag valde att fördjupa mig inom CSA. I en situation där jag själv är uppvuxen på en gård med aktivt lantbruk har jag sett problematiken som kan finnas på den svenska landsbygden, svår ekonomi för lantbruken, att det saknas en yngre och ny generation som vill och kan ta över gårdarna mm. Jag har även upplevt att den svenska konsumenten har väldigt lite kunskap om hur livsmedel framställs och hur svenskt jordbruk fungerar idag.

Det var i en kurs i entreprenörskap och landsbygdsutveckling som jag kom närmare ämnet crowdfunding och nya finansieringslösningar inom lantbruk och landsbygd. I samband med detta hittade jag begreppet och fenomenet CSA som jag beslutade mig för att studera. Jag insåg tidigt att det var ett outvecklat område i Sverige. Innan jag inledde mitt arbete började jag med att göra en skiss med en struktur över hur min arbetsprocess skulle se ut. För att få en bättre struktur har jag utgått från sju steg i forskningsprocessen: tematisera, strukturera, intervjua, transkribera, analysera, verifiera och rapportera (Kvale, 2009:119).

I studien undersöker jag sex CSA-gårdar och en facebookgrupp som kallas "Lokal andelsmat" vilket jag följt under året 2014-2015. Gårdarna Ramsjö gård, Stackvallen och Dahls Trädgård har jag intervjuat, medan de andra gårdarna presenteras utifrån information och citat från deras respektive hemsida och facebookside. Jag har även tagit med information från tidningsartiklar som de själva hänvisat till som informationskällor på sin facebookside eller hemsida.

2:3 Litteraturstudier och media

Som en grund till mitt arbete har jag gjort litteraturstudier inom området. Jag har sökt information om bland annat landsbygdsutveckling, lantbruk, hållbar utveckling, livsmedelsproduktion, CSA, andelsjordbruk, miljömål och social rörelse. Under arbetets gång har jag sökt på webben och även följt sociala medier för att få reda på vad som händer inom CSA-området. Informationen har jag främst sökt via SLU:s bibliotekssidor, men också Google Scholar.

2:4 Intervjuer

I denna studie har jag gjort intervjuer vid tre tillfällen: på CSA-lantbruken Ramsjö gård, Dahls trädgård och Stackvallen. Vid flera tillfällen deltog två respektive tre deltagare. Genom intervjuer och deltagande observationer kan man ta del av människornas perspektiv på ett djupare plan och öka förståelsen för hur andra upplever den situation de befinner sig i (Torell och Svensson 2007). Dessa skapar en djupare förståelse för individens arbete (Teorell och Svensson 2007).

Jag kontaktade informanterna via mejl och/eller telefon för att fråga om de vill ställa upp på intervju. Intervjuerna genomfördes med utgångspunkt i ett frågeschema som jag hade utvecklat

inför intervjuerna. Frågorna handlade om teman som: hur de tolkar CSA-gårdarna begreppet CSA, hur de bedriver CSA, var/hur träffade de på CSA modellen osv. Vid intervjuerna använde jag mig av ljudinspelningar för att inte förlora viktig information och för att kunna fokusera på intervjun och samtalet med informanten. Varje intervju tog mellan en timme och tre timmar. Det varierade bl.a. beroende på om det var en eller flera personer närvarande. Efter intervjuerna gick jag igenom inspelningarna, därefter transkriberade intervjuerna och sammanfattade övrig viktig information som kunde anses relevant i arbetet.

2:5 Deltagande observation

För att få en ökad förståelse och insikt i informanternas vardag och hur de genomför och bedriver CSA gjorde jag också deltagande observationer på Ramsjö gård. Under en dag deltog jag i sysslorna på gården, gjorde intervjun och deltog i lunchen tillsammans med de volontärer som arbetade på gården. Under dagen gjorde jag anteckningar vid tillfällen som ansågs lämpliga, men övrig tid deltog jag främst i arbetet för att inte påverka informanternas arbete. Samtalen som fördes med de volontärer som deltog i arbetet berörde främst vardagen på gården, deras bakgrund, varför de arbetade på gården och vad de lärt sig under tiden på gården. Då deltagarna var i min ålder och hade liknande bakgrund blev samtalen vardagliga och upplevdes som okonstlade.

Jag medverkade även vid två informationsträff för producenter och konsumenter i projekt Grön Produktion i Göteborg vilket gav viktig information och ökade min förståelse för hur arbetet i projektet gick till.

Under arbetets gång har jag ständigt rört mig mellan teori, empiri och samhällsdiskurs för att göra mitt arbete baserat på realiteten.

2:6 Avgränsning

I mitt arbete har jag valt att ta med de företag som beskriver att de driver CSA-verksamhet, eftersom syftet är att undersöka vad CSA innebär i Sverige och hur CSA bedrivs i praktiken. Det har även startat upp många nya CSA under året, vilket jag kommer att presentera senare i arbetet. Dessa nya gårdar är inte studerade på en djupare nivå då det inte har funnits tid till detta. I mitt arbete har jag hittat många företag som driver sitt företag på liknande sätt som CSA men jag har valt att inte heller ta med dessa i studien.

3 Bakgrund

I detta kapitel presenterar jag de förändringar som hänt i Sverige med strukturomvandlingar från stad till land. Jag beskriver även det svenska lantbruket idag och nya lokala livsmedelsystem.

3:1 Sveriges strukturomvandling fram till idag

Sverige har genomgått stora strukturomvandlingar från 1900-talets början fram till idag. I slutet av 1800 talet levde 75 % av Sveriges befolkning på landsbygden och majoriteten var beroende av att bruka jorden för att kunna klara sig. Skördarna var små och produktionen låg och många var i princip självförsörjande. Detta har ändrats och vid industrialiseringen under början av 1900-talet då bruksorterna med arbete inom industri lockade och de som tidigare arbetade i lantbruket kunde ersättas med maskiner. Handelsgödsel och ny teknik rationaliserade jordbruket och ökade produktionen, vilket i sin tur gav bättre inkomster för lantbrukarna. I mitten av 1930-talet fanns det 300 000 jordbruk i Sverige. Rationaliseringen ledde till att många av familj jordbruken försvann och de överlevande jordbruken blev allt mer specialiserade (Jansson och Mårdal 2005).

Lantbruket gick från att vara familj jordbruk med flera generationer på samma gård till att bli företag med anställda och allt större maskiner. Det bidrog till att samverkan mellan lantbrukarna nu ökade och den lokala samverkan stärktes. Detta minskade dock under 1950-1970 talet då individualismen stärktes för att åter öka under 1980-talet. Samverkan stärktes igen då lantbruket hamnade i nya krissituationer. Gamla, lokala samverkansformer återupptogs (Isacsson 2009).

Den snabba utvecklingen av jordbruket där handelsgödsel, bekämpningsmedel och maskinteknik var nyckelorden började ifrågasättas under 1970-80- talet då samhället fått ett nytt och större fokus på miljön. Nya miljörelser skapades och alternativa former att driva lantbruk började dyka upp.

År 1995 gick Sverige med i EU och blev en del av CAP, Europas gemensamma jordbrukspolitik. CAP innebär att EU har vissa gemensamma politiska beslut som gäller för dess jordbruk men även nationella program och strategier för det nationella jordbruket. Idag går en stor del av EU:s budget till jordbruket i form av gårdsstöd m.m. (Jordbruksverket, 2009).

3:2 Sveriges lantbruk och livsmedelsproduktion idag

Antalet jordbruksföretag minskar kontinuerligt i hela landet. Samtidigt har de företag som finns kvar blivit större och effektivare med ökad produktionsvolym (Jordbruksverket, JO 45 SM 1102).

År 1984 fanns det 40 400 heltidsjordbruk av totalt 113 000 jordbruksföretag i Sverige. År 2013 hade detta reducerats till 16 300 heltidsjordbruk av totalt 67 100 jordbruksföretag (Jordbruksverket, 2015). De flesta av Sveriges jordbruk finns i slättbygderna och i de södra delarna av Sverige. (Jordbruksverket, 2012).

I storstadsnära landsbygder har 41 % av jordbruksföretagen en kombinationsverksamhet, vilket innebär att man bedriver jordbruk i kombination med andra verksamheter. Detta till skillnad från

glesbygden med 29 % kombinationsverksamhet (Jordbruksverket, 2012:44). Den vanligaste kombinationsverksamheterna är entreprenad, turism och gårdsförsäljning (Jordbruksverket, 2012:45)

3:3 Industriellt jordbruk möter motstånd

Ett allt mer mekaniserat jordbruk, som växte fram under 1900-talet har även mött motstånd. Boken ”Tyst vår” som skrevs av Rachel Carson 1963 var ett uppvaknande för många och efter den uppstod en skarp kritik mot användningen av kemiska bekämpningsmedel i jordbruket. Boken handlade om det allt mer mekaniserade jordbruket och vilka konsekvenser bekämpningsmedel i naturen kan få. Under 1970-talet startade den ”gröna vågen” med en ny miljörörelse som stod för det ekologiska, småskalighet och lokal gemenskap. Under denna tid utvecklades många miljöföreningar; t.ex. Jordens vänner och senare under 1980-talet Naturskyddsföreningen.

Under denna tid formades också det ”alternativa lantbruket”, som kom att utvecklas till det vi idag kallar ekologiskt lantbruk. Intresset för ekologiska produkter ökade och 1985 bildades ”Kontrollföreningen för alternativ odling” (KRAV) med uppgift att samordna kontrollen av det ekologiska lantbruket. År 1999 antogs riksdagen 15 miljö kvalitetsmål, vilka finns kvar än idag. Bland dessa mål kan nämnas; begränsad klimatpåverkan, en giftfri miljö, ingen övergödning och grundvatten av god kvalitet. Jordbruksverket och länsstyrelserna började med rådgivning till lantbrukare där ”Greppa Näringen” skulle underlätta för lantbruket att uppnå de nationella målen. Greppa Näringen var rådgivning inriktad på just växtodling, med huvudsyfte att minska näringsläckagen från jordbruken och ”ta kontroll” över miljöpåverkan från jordbruket (Greppa.nu, 2015).

Andelen ekologisk produktionen har ökat de senaste åren, men stannar nu upp i statistiken. År 2006 var sex procent (Jordbruksverket.se, 2014) av Sveriges brukade mark ekologisk och idag har den ökat till 17 % (Jordbruksverket, 2015). Däremot har andelen som ställer om till ekologiskt minskat de senaste fyra åren. Om man som konventionell lantbrukare vill övergå till ekologiskt krävs det en omställningsperiod för att senare godkännas som ekologisk producent.

På global nivå har det också vuxit fram motståndsrörelser mot den marknadsstyrda frihandeln. Via Campensina (Böndernas väg) är en global rörelse för småbrukare som finns i stora delar av världen. De myntade begreppet ”matsuveränitet” under 1990-talet. Begreppet innebär rätten till att bruka sin egen mark. Rörelsen anser att mat inte är en handelsvara utan en grundläggande rättighet. Idag har rörelsen 164 medlemsföreningar i 73 länder och förenar 200 miljoner bönder i världen (Via Campensina). Allt fler kollektiva odlingsgrupper har vuxit fram som rörelser som ifrågasätter de långa livsmedelskedjorna. Dessa odlingsrörelser vill öka miljöintresset hos befolkningen, bevara

och ta tillvara de gamla fröerna och arter som finns och hitta nya lösningar för att sammanföra producent och konsument, på liknande sätt som man gör i CSA (De Lind, 2000).

3:4 Nya lokala livsmedelsystem

Sedan inträdet i EU har det svenska jordbruket minskat samtidigt som nya lokala handelsvägar har dykt upp. Det kan innebära att produkten är odlad/uppvuxen/tillverkad inom ett geografiskt område som anses vara i närheten av den plats du inhandlar produkten. Hur lång den geografiska sträckan är varierar.

Efter flertalet livsmedelskandaler, som exempelvis spridning av galna-kosjukan och fågelinfluensan, färgad ”oxfile”, klordoppad kyckling och hög antibiotikaanvändning har viljan att hitta svensk, lokal mat ökat. Skandalerna har varit starten till en ökat press på offentlig sektor att köpa in lokala varor och offentlig upphandling av lokal svensk mat har varit i fokus under flera års tid. Detta har gjort att flera kommuner har sökt hitta nya lokala leverantörer till sina verksamheter.

Vissa kommuner har även tagit steget längre och vill köpa in sina egna kor som exempelvis Orsa kommun 2014 och i år har även kommuner i Jämtland provat på liknande modell (Härjedalstidningen, 2015-07-09)

Gårdsbutiker har blivit allt vanligare och lokala skördemarknader har blivit allt vanligare i Sverige, bland annat i form av Bondens marknad, som är en förening för livsmedelsproducenter där producenter säljer sina produkter lokalt (inom 25 km från marknadsplatsen) (Bondensmarknad, 2015). Även webbsidor där kunden beställer köttlådor/matlådor/grönsakslådor från en gård har dykt upp i Sverige, t.ex. Företaget Min Farm, som även har uppmärksammats mycket i media. Genom företaget beställer man direkt från en lantbrukare, och varorna levereras senare till dig.

Urbant jordbruk, även kallat stadsodling har också ökat. Detta innebär att odla livsmedel i staden, i den urbana miljön. Odlingen kan vara både i liten och stor skala, allt ifrån balkongodling till större gemensamma fältodlingar. Planteringen kan ske i stadens centrum, men även i dess utkant i närhet till landsbygden. Förutom odling av livsmedel består stadsodling även av odling av medicinalväxter, trä, småskalig djurhållning, biodling, aquaculture (urbanfarming) Idag ökar intresset för stadsodling i Sverige och under 2000-talet har man sett allt fler exempel på odling i gemensamma former för skapa ett hållbart samhälle. (Björkman, 2012)

I Sverige finns stort intresse för fritidsodling och ungefär fem miljoner av Sveriges befolkning mellan 16-84år ägnar någon dag åt året till trädgårdsarbete (Björkman; 17, 2012) Kring 6,6 miljoner av landets innevånare har tillgång till en trädgård, vilket ger möjligheten att odla i

hemmamiljö. (Björkman; 15, 2012) De som odlar i Sverige idag finns inom alla sociala grupper, men statistiken visar att ökad inkomst ökar också mängden trädgårdsarbete, vilket kan ha koppling till tillgången till mark. (Björkman, 18, 2012)

Detta skiljer sig från hur det ser ut internationellt, där det är vanligare att befolkning som har sämre ekonomi odlar för självförsörjning. I de större städerna i Afrika, Sydamerika och Asien beräknar man att 75 % av befolkningen kommer att leva som fattiga år 2020 vilket innebär att odling i staden med största sannolikhet kommer att öka (ruaf.org, 2015).

Intresset för självhushållning ökar hela tiden i Sverige och idag är kurser på bl.a. folkhögskolor och fulltecknade för att lära sig mer om självhushållning. Det finns även en trend att fler flyttar till stadsnära landsbygd för att få närhet till natur och landsbygd, samtidigt som staden finns med den sociala service som kan önskas.

3:6 Lantbrukets värde för en levande landsbygd

Ett aktivt lantbruk är en viktig pusselbit för en levande landsbygd. Lantbruket har olika funktioner, både sociala, ekonomiska och ekologiska (Milestad och Björklund, 2006). Socialt viktiga funktioner är att lantbruk är en mötesplats som även ger en möjlighet till sociala aktiviteter. De representerar kulturarv och visar hur mat producerats och hur de produceras idag. Gårdarna ger trygghet, bevarar det öppna kulturlandskapet och ger utrymme för rekreation och lugn. De betande djuren är en viktig del i att behålla kulturlandskapen och landskapsbilden. Lantbruket har flera ekologiska funktioner då lantbrukare underhåller biologisk och genetisk mångfald, underhåller markbördighet, bidrar till och bibehåller lokal ekologisk kunskap. De ger möjlighet till lokala kretslopp för näring, skapar lokalt klimat och lokala vattenflöden vilket skapar variation på landskapsnivå. Till sist gynnar lantbruket ekonomiska värden då det producerar livsmedel och energi och skapar lokala arbetstillfällen. Det innebär att vägar underhålls, det finns maskiner och byggnader möjliga att använda i bygden samt här kan finnas riskkapital som ger investeringar, (Milestad och Björklund, 2006).

Att gynna småskalig livsmedelsförädling bidrar till en levande landsbygd. Det ger möjlighet att ta betalt för mervärden, ger en naturlig mötesplats, sysselsättningspengar och resurser som cirkulerar lokalt. (Milestad och Björklund, 2006)

4 Teori och begrepp för analys

Följande kapitel innehåller en beskrivning om CSA och dess uppkomst, vilka grunderna är och en kortare översikt över hur CSA är organiserat i världen idag. Längre fram i kapitlet finns en

beskrivning av begreppet hållbar utveckling och diskussion om betydelsen av begreppet. Dessa begrepp kommer senare användas som verktyg för analys utifrån frågeställningarna.

4:1:1 Teikei- rörelsen i Japan och CSA:s historia

CSA kommer i grunden från Japan och Taikei-rörelsen men har spritts världen över. Idag finns majoriteten av gårdarna i USA där det översatts till engelska begrepp och kallas Community Supported Agriculture, som är det mest etablerade begreppet idag.

Japan har en lång historia av kooperativa föreningsformer som sträcker sig så långt tillbaka som till 1890-talet. Även idag drivs en stor del av lantbruket genom kooperativa former och kring 22 % av Japans alla hushåll är en del av ett kooperativ, vilket motsvarar 14 miljoner människor. CSA uppkom under 1960-talet, under en tid då Japan hade en osäker handelsmarknad som påverkade jordbruket negativt. Samtidigt hade tusentals människor insjuknat i minimatasjukan, en del med dödlig utgång. Minimatasjukan orsakades av kvicksilverförgiftning orsakat av utsläpp från industrin. Detta tillsammans med ett ökat intresse för ekologisk och närproducerad mat blev starten till det som kallas Teikei- rörelsen. Teikei betyder ungefär ”att sätta lantbrukares ansikte på maten”. Starten av rörelsen var år 1965, då en grupp japanska kvinnor såg att de måste hitta ett sätt att hitta näringsriktig och giftfri mat på. De insåg att det fanns stora risker för gifter i maten, att allt mer mat importerades och tillverkades i industrin. Detta samtidigt som de såg att antalet småskaliga lantbruk blev allt färre i regionen, vilket gjorde att kvinnorna beslutade sig för att starta samarbete och sluta avtal med de lokala bönderna som drev ekologisk odling. Intresset för ekologisk, lokal mat ökade och detta var starten till att Japan Organic Agriculture Association startade 1971 och att Teikei-rörelsen kom att spridas (Miles and Brown, 2005).

Odlingsföreningen Japan Organic Agriculture Association som arbetar utifrån Teikei menar att det innebär följande:

“An idea to create an alternative distribution system, not depending on the conventional market. Though the forms of teikei vary it is basically a direct distribution system. To carry it out the producer and consumer have talks and contact to deepen their mutual understanding; both of them provide labour and capital to support their own delivery system... Teikei is not only a practical idea but also a dynamic philosophy to make people think of a better way of life either as a producer and consumer though their interaction “(Japan Organic agriculture Association webpage).

Teikei-rörelsen arbetar således för att skapa ett nytt distributionssystem, fristående från den konventionella livsmedelsindustrin. Taikei omfattar tio principer:

- Att inte bara skapa ett affärsavtal mellan parterna utan skapa en vänskaplig och kreativ relation mellan parterna
- Att producera efter de planer och de överenskommelser som beslutats mellan producent och konsument

- *Att acceptera alla de produkter som levereras från producent*
- *Att sätta ett rimligt pris som både gynnar producent och konsument*
- *Att öka och förbättra den muntliga kommunikationen för att bygga förtroende och trygghet*
- *Att samordna självdistribering, antingen genom producent eller konsument.*
- *Att vara demokratisk vid arrangemang av gruppaktiviteter*
- *Att vara intresserad av ekologiskt lantbruk och hålla sig uppdaterad om forskning inom området*
- *Att hålla antalet medlemmar i rimligt antal*
- *Att eftersträva målet om ekologiskt lantbruk och en ekologisk hållbar livsstil.*

(Japan Organic agriculture Association webpage)

4:1:2 CSA:s spridning till Europa och USA

CSA:s etablering i Europa och har inte en lika tydlig historia som den japanska Teikei-rörelsen har. Grunden för rörelsen kommer från Tyskland och Schweiz och spred sig senare till USA och vidare i Europa.

Grunden till rörelsen i Europa kommer från Rudolf Steiner (1861-1925) antroposofiska skola. Steiner var vetenskapsman och grundare till biodynamisk odling och waldorfpedagogiken. Steiners skola stod för en ”alternativ ekonomi” med småjordbruk istället för stora gårdar med en enskilda ägare. Han ville återskapa kontakt mellan producent, konsument och handeln och där man uppfyllde etiska krav och där miljöpåverkan finns med som en del i beräkningen. Genom den antroposofiska skolan växte nya sätt att driva kollektivt lantbruk upp. Carl August Loss tillsammans med Truger och Hans Groh startade Gemeinnützige Landbau Forschungsgesellschaft (LBF) i Tyskland år 1968. Syftet var bland annat minska att mark såldes på marknaden till enskilda företagare, utan man vill uppmuntra fler att skapa kooperativ och arbetat tillsammans på marken, istället för att en person ha många anställda. Vidare ville man ge fler förutsättningar för biodynamisk odling (Miles och Brown, 2005).

Jan Vander Turin och Tauger startade senare också Landwirtschaftliche Arbeitsgemeinschaft (LAG) i Tyskland som var ett nätverk av community medlemmar som ville stödja lantbrukare genom att ge dem lån för att starta sin verksamhet, något som banken annars hade sagt nej till då de inte ägde mark vid uppstart. (Miles och Brown 2005)

LBF och LAG tillsammans med andra faktorer gjorde att den första CSA gården, Buschenhof startades upp i Tyskland, men även att CSA spreds vidare till Schweiz och senare vidare till fler länder i Europa och även USA. (Miles and Brown, 2005).

Tuin tog med sig CSA-idén till USA där CSA 1984 introduceras för Susan Witt och Robyn Van En på India Line Farm i Södra Ergemont i Massachusetts. Detta leder till att India Line Community Farms startar och senare också Temple Wilton community farm i New Hampshire. Temple wilton community farm i New Hampshire startades av Anthony Graham Trauger Groh och Lincon Geiger 1986 (Miles and Brown, 2005). Detta ledde till att konceptet spreds och allt fler CSA gårdar startades upp i landet.

Idag är CSA väletablerat och år 2012 fanns det över 12000 gårdar med detta koncept enligt US. Department of Agriculture. Idag finns det CSA-gårdar utspridda i stora delar av världen; USA, Canada, Japan, Taiwan, Kina, Norge, Sverige, Danmark, Tyskland, Schweiz, Belgien, Frankrike, Spanien, Kroatien, Rumänien, Tjeckien, Storbritannien, Österrike, Italien och Ungern (urgencis.net, 2015). I flera länder finns det en nationell förening för aktörerna, exempelvis AMAP i Frankrike och Soil association i Storbritannien (Urgencis.net, 2015). År 2004 startades föreningen URGENCI som är det internationella nätverket för CSA i världen. De arbetar för att CSA ska spridas men försöker också påverka politiken på världsomfattande nivå. Man beräknar att det finns omkring 4000 CSA gårdar i Europa som har 400 000 konsumenter anslutna till gårdarna (CSA-handbok, urgenci.com).

4:1:3 Definitioner av Community Supported Agriculture

Idag finns det många definitioner på vad CSA innebär och jag har valt att sammanfatta några av dem här. På United States Departement of Agriculture:s hemsida sammanfattas CSA på följande sätt:

“In basic terms, CSA consist of a community of individuals who pledge support a farm operation so that the farmland becomes, either legally or spiritually, the community’s farm, with the growers and consumers providing mutual support and sharing the risk and benefit of food production. Typically, members or ‘shareholders’ of the farm or garden pledge in advance to cover the anticipated costs of the farm operation and the farmer’s salary. In return, they receive shares in the farms bounty throughout the growing season, as well as satisfaction gained from reconnecting to the land and participating directly in the food production. Members also share in the risk of farming, including poor harvests due to unfavourable weather or pests. By direct sales to community members, who have provided the farmer with working capital in advance, growers receive better price for their crops, gain some financial security, and are relieved of much of the burden of marketing” (United States Department of Agriculture, 2015).

Det finns ett flertal handböcker om CSA, bland annat en folder som några av de stora föreningarna och nätverken från Europa har sammanfattat. I denna sammanfattar de begreppet på följande sätt:

“Community supported agriculture is a partnership between a farm and a consumer where the risks and the rewards of farming are shared” (European handbook on Community Supported Agriculture:6,2013)

I de tidigare definitionerna av CSA hittar man också det som är grunderna i rörelsen. Dessa kan sammanfattas som en direkt kontakt och relation mellan producent och konsument utan större geografiska avstånd. Det har sin grund i ett motstånd mot den globala livsmedelsmarknaden och det industrialiserade jordbruket.

Idag är CSA starkt sammanlänkat med den ekologiska produktionsrörelsen, trots att produkterna generellt sett inte är certifierade eller märkta som ekologiska. Den informella personliga kontakten mellan producent och konsument är kärnan i CSA. Med CSA försöker man även att bygga alternativa marknader för lokal mat. Det är också en del av en lokalekonomirörelse, men inom CSA betyder lokal inte bara lokal i geografisk bemärkelse. Idén är att lokala producenter ska bli välintegrerade i sin omgivning och deras arbete bör gynna bygden som i sin tur gynnar dem.

Solidaritet mellan producent, konsument och övriga intressenter är viktiga i konceptet. Man delar på risker och fördelar i produktionen. Produktionen är anpassningsbar till naturen och säsonganpassad. Det finns en respekt för naturen, vårt kulturarv, hälsa och miljön. Det ger ett pris som ger lantbrukaren en bra inkomst och en chans att leva ett värdigt liv. Vidare innebär CSA att producenter och konsument är jämlika parter: Kontakten mellan producent och konsument baseras på en direkt kontakt utan hierarkisk ordning.

CSA initierats och drivs på olika sätt och brukar delas in i fyra olika driftsformer: producentdriven, konsumentdriven, producentsamarbetsdriven eller konsument-/producentsamarbetsdriven. Producentdriven CSA innebär att producenten tagit initiativet och söker konsument/medlemmar till sin verksamhet. Konsumentdriven CSA betyder att det är konsument som har sökt upp en lantbrukare i det lokala området och startat ett samarbete med denna. Producentsamarbete går ut på att det är en grupp producenter som går samman och gemensamt söker konsument. Konsument-/producentsamarbete betyder att konsumentkooperativ och/eller producentkooperativ går samman och startar CSA (CSA-handbok, urgenci.com). Idag fokuserar de flesta CSA aktörerna på att samarbetet mellan producent och konsument (De Muth 1993). Medlemmar betalar vanligtvis sin andel regelbundet och innan säsong (Hewkin et al 2002). En del CSA gårdar har ett avtal där medlemmen betalar delar eller hela sin andel genom att arbeta på gården (Pillely 2001).

4:1:4 CSA-gårdar i USA

Det finns en variation i hur CSA har uppkommit i de olika länderna och även hur man har organiserat sig. Det finns begränsat med forskning om CSA i Europa, men desto fler studier från USA. En större enkätundersökning av CSA-gårdar i USA gjordes år 2000 och 2002. Undersökningen utgjordes som digitala enkätundersökningar och skickades till 43 olika delstater i landet och 354 gårdar som svarade. Här sammanfattar jag några resultat;

Undersökningen visar att CSA-rörelsen består av många drivna och intresserade aktörer som vill vara med och utveckla CSA. Så många som 94,1 % av de svarande ville vara med och utveckla CSA-rörelsen. De flesta CSA-producenterna är yngre och mer välutbildade än den ”traditionella” producenten. Genomsnittsåldern är 44 år och då har de även 10 års erfarenhet av lantbruk sedan tidigare, varav fem år som CSA-producent. 51 % av producenterna var under 45 år till skillnad från 27 % hos den ”traditionella” producenten. (Lass et.al, 2001)

CSA-gårdarna är generellt små och 96 % har ekologisk eller biodynamisk inriktning. Storleken på gårdarna varierar, men mer än 72 % av gårdarna beskrev att de hade under 10 hektar eller mellan 10-49 hektar. Medianstorleken på gård var 15 hektar och 23 % av CSA-gårdarna ägde inte sin mark medan 70 % av dem hade olika former av brukar/arrendeavtal. Det var 36 % av de tillfrågade som använde 90 % eller mer av sin brukbara mark till CSA och över 55 % använde hälften av sin mark till CSA. Resterande produkter, vid sidan om dem som såldes inom CSA såldes på bondens marknad eller genom försäljning utmed vägarna alternativt som gårdsförsäljning. På 68 % av gårdarna fanns mellan en till fyra personer anställda. Medlemmarna var även en viktig del i arbetet och de arbetade upp till 3000 timmar. 75 % av gårdarna arrangerade olika former av evenemang för sina medlemmar. Detta kunde vara middagar, visningar på gården eller kurser för att skapa en gemenskap och anknytning till gården. 56 % har erbjudanden för olika projekt för låginkomsttagare, vilket innebär att de ger en del av skörden till så kallade ”foodbanks”, skolor eller att få en andel i skörden i utbyte mot att de arbetade på gården. CSA-gårdarna klarade sig bättre på sina inkomster i jämförelse med den konventionelle lantbrukaren. De var inte lika beroende av extern inkomst utanför lantbruket. (Lass et.al 2001)

Det är en stor andel kvinnor och yngre som är aktiva i CSA. I studien har delat in CSA-bonden i tre ålderskategorier och undersökningen visar att i den är en stor andel kvinnor i den yngre kategorin lantbrukare och det är även i denna åldersgrupp som CSA-lantbruk är vanligast. Generellt sett var de flesta CSA-lantbrukarna nöjda med sin verksamhet, men de har inte startat CSA för att tjäna stora pengar, utan det är andra värde de eftersträvar. Det visar sig i frågan om trivsel där mer

än 57 % var nöjda med sin livsstil och livskvalitén. Medan mindre än 20 % var missnöjda. (Lass et.al.2001)

4:2:1 Hållbar utveckling

Begreppet hållbar utveckling har fått ett stort genomslag och återfinns i både policydokument, avtal, konventioner, och är grunden i många politiska mål. Det finns både på global nivå inom exempelvis FN (Förenade Nationerna), på EU- nivå, i regeringen, kommuner och i föreningar på gräsrotsnivå.

Begreppet hållbar utveckling har vuxit fram sedan oljekrisen under 1970-talet då begreppet sustainability började användas. Det var under 1970-talet och den ”gröna vågen” som miljö och klimatfrågorna började att uppmärksammas allt mer internationellt, som nämnts ovan. Miljöproblematiken tycktes växa sig allt större men det fanns ett fokus på just problemen, inte på lösningarna. Detta ledde till att FN 1983 skapade en Kommission för miljö och utveckling: World Commission on Environment and Development (WCED). Det var sedermera denna kommission, Brundtlandkommissionen, som 1987 skrev FN-rapporten *”Our common future”* vilken är grunden till begreppet hållbar utveckling. I rapporten definierar man de miljöproblem som fanns och hur man ska lösa dessa. Man diskuterar hur man ska få befolkningen medveten om att det handlar om gemensamma intressen. De förslag som man diskuterar är utbildning, institutionell utveckling och lagstiftning samt om att skapa en ”anda” av långsiktig hållbarhet (WCED 1988). I rapporten definieras hållbar utveckling bland annat som att det handlar om en utveckling som: *”meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs”* (WCED 1988:58).

Hållbar utveckling innebär således bland annat att ekosystemens produktivitet måste kunna balansera befolkningsutvecklingen, att alla människors grundläggande behov ska kunna tillfredsställas (WCED 1988:58). Kommissionen skriver också att *”Vi vet att fattigdom, miljöförstörelse och befolkningsstillväxt är oupplösligt förenade och att inga av dessa grundläggande problem kan angripas framgångsrikt isolerat. Vi kommer att lyckas eller att misslyckas tillsammans”* (WCED 1988:59).

Definitionen av hållbar utveckling kompletterades ytterligare i FN:s Agenda 21. De tre nya dimensionerna som lades till var ekologiskt, ekonomiskt och socialt perspektiv (UN 1993) De tre definitionerna ekologiskt, ekonomiskt och socialt kan sammanfattas på följande sätt:

Ekologisk hållbarhet innebär att bygga ett samhälle som är resilient och inte förstör jordens ekosystem. Resiliens är ett begrepp som används inom ekologi för att förstå hur och varför vissa ekologiska system kollapsar och varför vissa klarar sig utan ekologiska konsekvenser.

Social hållbarhet innebär ett skapa eller bevara ett rättvist och demokratiskt samhälle. Internationellt har FN ett så kallat human development index med statistik över världens befolkning där man för statistik över förväntad livslängd, förväntad utbildningslängd och välfärd i form av köpkraft och bruttonationalprodukt.

Ekonomisk hållbarhet innebär globalt att det ska finnas en ekonomisk utveckling som inte har negativa effekter på vare sig social eller ekologisk hållbarhet.

4:2:2 Nationella visioner och mål för hållbar utveckling

Sveriges regering antog år 2003 en strategi för hållbar utveckling samt en politisk vision som bland annat sammanfattas på detta sätt:

”Hållbar utveckling handlar om att värna och nyttja givna resurser på ett hållbart sätt. Men det handlar också om resurseffektivisering och om att långsiktigt förvalta och investera i mänskliga, sociala och fysiska resurser ”(En svensk strategi för hållbar utveckling, 2003).

I Sverige har regeringen år 2009 också skapat en vision för Sveriges klimatutsläpp 2050, som innebär: ”att Sverige vid denna tid har en hållbar och resurseffektiv energiförsörjning och inga nettoutsläpp av växthusgaser till atmosfären” (Naturvårdsverket, 2012). Dessutom har den svenska riksdagen antagit sexton nationella miljömål för en hållbar utveckling. Dessa mål är:

1. Begränsad klimatpåverkan
2. Frisk Luft
3. Bara naturlig försurning
4. Giftfri miljö
5. Skyddande ozonskikt
6. Säker strålmiljö
7. Ingen övergödning
8. Levande sjöar och vattendrag
9. Grundvatten av god kvalitet
10. Hav i balans
11. Myllrande våtmarker
12. Levande skogar
13. Ett rikt odlingslandskap
14. Storslagen fjällmiljö
15. God bebyggd miljö

16. Ett rikt växt- och djurliv

4:2:3 Miljömålen och lantbruket

Av de sexton miljömålen berör fjorton lantbruk och endast två av målen *säker strålmiljö* och *storslagen fjällmiljö* har ingen eller liten koppling till lantbruk. De övriga målen har en direkt eller indirekt koppling till lantbruket. Av de sexton målen så är det fyra av dem som direkt berör Sveriges jordbruk; *Ett rikt odlingslandskap* som innebär att vi ska ha ett landskap med hög biodiversitet med en stor mängd arter såväl växter som djur. *Giftfri miljö* innebär att vår miljö ska vara fri från ämnen som kan hota vår hälsa och den biologiska mångfalden. *Ingen övergödning* innebär att halterna av gödande ämnen i marken inte ska ha någon negativ effekt på människors hälsa, förutsättningen för biologisk mångfald eller möjligheterna till en allsidig användning av mark och vatten. *En begränsad klimatpåverkan* betyder att man enligt FN konventionen ska stabilisera utsläppen av växthusgaserna (Jordbruksverket, 2014).

De övriga miljömålen har en indirekt påverkan från lantbruket vilket visar effekten av dagens lantbruk, men även vilken viktig del lantbruket som har lösningar på framtidens miljöproblem.

4:2:3 Lösningarna för att nå miljömålen nationellt och internationellt

Johan Rockström förklarar att det finns tre kraftfulla argument för en ny agenda för hållbar jordbruksutveckling: 1) Det sociala trycket på jorden då befolkningen ökar samtidigt som välståndet ökar. 2) De ökade globala miljöförändringarna som riskerar att urholka och slå ut produktivt jordbruk i stora delar av världen. 3) Att jordbruket själv skapar de problem de har idag, vilket gör att de själva är en del av lösningen på problemet. För att lösa dessa problem krävs enligt Rockström en ny grön hållbarhetsrevolution. Vi behöver öka den globala livsmedelsproduktion, utan att förstöra vår miljö. En av de viktigaste faktorerna är att fasa ut oljan både i jordbruket och i övriga sektorer i samhället för att hindra att den globala uppvärmningen. Oljan finns i hela produktionsledet och används i både ekologiskt och konventionellt jordbruk. Samtidigt måste uttaget av kväve från atmosfären minska och minimera vårt fosforläckage. Ett bra alternativ för att klara detta är att övergå till plöjningsfria odlingsmetoder och att återföra näring i form av urin och fekalier till jordbruksmarken. Det krävs även effektivare vattenanvändning där man minskar användningen av vatten och bygger upp nya resilienta ”water harvesting”-system som effektiviserar användningen. Dessutom krävs det teknikutveckling och modern växtförädling med genteknik enligt Rockström (Rockström, 2008:353-366).

Sammanfattning av kapitel 4: CSA har sin grund i Japan men spreds senare till Europa och USA. Det största gemensamma mönster inom CSA är den direkta kontakten mellan producent och

konsument och avtalet utan mellanhänder. År 2004 startades internationellt nätverk, URGENCI som är samordnande nätverk för CSA globalt. I USA är CSA väletablerat och här finns över 10 000 gårdar och i Europa kring 4000 gårdar.

Hållbar utveckling delas in i social, ekonomisk och ekologisk hållbarhet och begreppet är väletablerat och används i både politiskt, i företag och ideella föreningar. I Sverige har vi 12 miljömål som eftersträvas och dessa är en viktiga i arbetet för ett hållbart jordbruk och livsmedelsproduktion.

5 De undersökta CSA-gårdarna

I detta kapitel kommer jag att beskriva de gårdar som ingår i studien: Ramsjö gård, Dahls trädgård, Stackvallens gård, Marcellos gård, Nybrukarna och Nyttogården. Jag beskriver också Facebookgruppen Lokal andelsmat som en social kommunikationskanal, vilken ingår i min undersökning.

5:1 Ramsjö gård

Ramsjö gård är belägen i Uppland, i Björklinge ca 2 mil utanför Uppsala. Gården drivs av Karin och Anders Berlin som också är ägare till gården. Anders är född och uppvuxen på gården och Karin kommer från New York, USA och är i grunden konstnär och skulptör. Ramsjö gård är Anders föräldragård som de tog över 1975. Innan generationsskiftet drevs här en traditionell konventionell gård. Under 1960-talet och 70-talet hade man djurproduktion på gården men senare övergick man till att främst odla spannmål på gården.

När Anders och Karin skulle ta över gården var det en utmaning för dem och de upplevde att det inte kändes rätt att ha konventionell odling. Att övergå till ekologisk produktion var vad de ville och under 1980-talet övergick de succesivt till ekologisk produktion och 1989 blev de KRAV-certifierade och än idag är hela produktionen KRAV-godkänd.

År 2001 övergick de till CSA på gården. Innan dess hade de haft olika former av försäljning av sina produkter, men valde CSA-modellen. Karin berättar att ett avgörande tillfälle som påverkade beslutet var då de odlade grönsaker, som de sålde till större livsmedelsgrossister: När de skulle leverera valde ICA istället för deras produkter importerade gurkor för att de hade 10 öre lägre pris per kilo. Det ledde till att en hel skörd från Ramsjö gård förstördes och intäkterna försvann.

Det var vid en resa till Seattle, då de skulle hälsa på Karins bror, som de träffade på CSA och fann hur intressant denna modell var. När de kom hem sökte de information på internet och läste

litteratur om ämnet och valde senare att satsa på CSA. De har än idag samma modell med olika varianter av grönsakskorgar som levereras en gång i veckan under säsong. Sådär beskriver de CSA och vad det står för:

”Det är egentligen väldigt enkelt, det är så att vi får en garanterad avsättning och dela det vi odlar. Vi kan säga att det är som en jättekolonilott”.

De berättar att det är ett sätt att få ekonomi i att producera mat på lokal nivå i liten skala. Fördelarna med CSA-modellen är flera:

”Men ja, detta tror jag på för att då kan man det, så att man kan planera. Det är lite planekonomi över detta. För du har dina medlemmar, du har dina fröer, du vet att du får förskottsbetalning så att du får ekonomi på det också, så att du kan starta upp detta med dina medlemmar och så vet du: Sådär mycket behöver du. [...] Speciellt går det att utgå från sin lilla jordplätt så att det kan producera på ett hållbart sätt. Så att få det ekonomiskt genom sina medlemmar och att det fungerar, sedan kan detta knoppa av sig så att det inte behöver växa och bli stort eller att du ska behöver köpa upp grannen.

Idag odlar de en mängd olika grönsaker, potatis och säd. De odlar kring 100 olika sorter grönsaker och örter på 4-5 ha och ca 1-2 ha potatis. Sammanlagt är gården på 50 ha. Det finns en stor omsorg i miljö och natur i allt de gör och att ta tillvara allt på gården och att sluta kretsloppen är viktigt. På gården har de också ett bageri där de bakar bröd från gårdens odlade spannmål, som medlemmarna får del av genom sina korgar eller som medlemsförmån då de är på gården. En av dem berättar:

”Så att det tycker jag är en av de stora fördelarna, det kan alltså påverka lantbruket... Till den mer hållbara utvecklingen än den som är på väg nu då...”

Kunderna har delats in i nio olika grupper som har olika upphämtningsplatser till sin korg. Idag har de ca 250 medlemmar varav en del av dessa är passiva. Karin är ansvarig för kundkontakten och kontakten med medlemmar sker genom mejl och brev. Under säsong levererar man två gånger i veckan. Vissa korgar levereras till en lokal liten butik som har lokala produkter. Genom att leverera till dessa så gynnas både Ramsjö och butiken. Man väljer själv vilken grupp man vill vara med i. De har inga avtal med sina kunder utan man blir medlem i föreningen. De har haft avtal tidigare men det fungerade bättre utan och kunderna accepterar det ändå. Under året har de medlemsmöten och aktiviteter på gården som medlemmarna är inbjudna till.

En viktig del i verksamheten på gården är de volontärer som bor på gården under perioder. Ramsjö gård är med i organisationen WWOOF (World Wide Opportunities on Organic Farms) i Sverige vilket innebär att de har personer från hela världen som praktiserar på gården i utbyte mot mat och husrum. De har haft denna verksamhet sedan de startade med CSA och har haft så många som

kring 900 personer som har varit på gården. Volontärerna gör en stor del av det fysiska arbetet som annars hade krävt maskiner eller fler anställda. Det skulle vara ekonomiskt möjligt att driva CSA utan volontärer, men det är inget alternativ tycker de. Att ha volontärer ger mycket tillbaka och alla tillför något.

De har haft många odlingsintresserade studenter som har haft en önskan om att lära sig mer om CSA och ekologisk odling. Då har de lagt upp en utbildningsplan för de som vill, där Anders givit dem extra utbildning i mark, jord, skötsel och skörd. Det har blivit flera lärare och trädgårdsmästare av dem. De ser att det är viktigt att ta tillvara på medlemmarnas intressen och anpassa efter deras önskemål. Det kämpar för det lokala, ekologiska och att kunden ska få kontakten med maten igen.

5:2 Stackvallen

Tobias De Pessemier och Sara Preckler bor tillsammans med sina två barn på en gård i Krokshult, ca 3 mil utanför Oskarshamn. Tobias har tidigare arbetat som internationell expert inom turismbranschen och Sara som lärare. De kommer ursprungligen från Belgien, men köpte gården och flyttade till Sverige sommaren 2012. De har båda rest mycket i världen och då träffat på CSA-modellen men även arbetat på CSA gårdar. Det var från detta arbete de fick inspiration till CSA. CSA-modellen är relativt ny i Belgien men det växer och idag finns det en utbildning som närmar sig CSA, om biologiskt lantbruk. En viktig anledning till att de valde att flytta till Sverige är att det inte finns så mycket åkermark i Belgien. Tobias säger:

”...så finns det miljoner människor som lever på samma yta som Småland i Belgien, men det finns nästan ingen brukbar mark att odla på. Så är det inte här, här finns överallt åkermark som är oanvänd och det finns igenväxning överallt, men så är det inte i Belgien”.

Fortsättningsvis menar paret att det i Belgien i vissa delar finns extremt stora gårdar. Det finns ibland fler grisar än människor på dessa ställen. Detta leder till utsläpp vilket har fått konsekvenser för miljön. I Sverige ser de andra problem som också har konsekvenser för miljön Tobias säger till exempel:

”Gårdarna är storskaliga och all mat är importerad. Konsumenten tror att om allt är köpt här och om allt är vanlig är det okej, men det är inte alls okej. Om vi vill göra det resilient här i Sverige borde vi börja om. För det går verkligen inte. Jag vill inte till exempel köpta tomater i februari, för då finns det inget härifrån”.

De kan uppleva att det är en stor skillnad att odla i Sverige till skillnad från Belgien. Växtsäsongen ser annorlunda med solljus, temperatur osv. vilket påverkar insekter. De upplever även att det är svårare att få tag på fröer här i Sverige.

Vid frågan om hur de skulle beskriva CSA så beskriver de vikten av småskaligheten, det ekologiska och bevarande av gamla traditionella grödor, djur och sätt att bruka jorden som kärnan i CSA.

Under säsong odlar de kring 100 olika sorter på sju små åkrar. Två av dem är för eget bruk och fem av dem används till CSA. Varje ruta är på 250-250 kvm. De hade 52 deltagare under 2014 men har som mål att komma upp i 200. Varje prenumerant betalar 2600 kr per år och är då del i ett självplocksystem där medlemmarna köper en andel av skörden som de plockar direkt ur jorden på egen hand. Anledningen till att de inte valt ett korgsystem är främst att det är svårt att anordna ett distributionssystem. De säger:

"Det betyder att om vi ska leverera imorgon måste vi skörda idag. Och det finns vissa sorter som inte överlever om vi ska skörda idag och leverera imorgon. Det går inte. Och sedan måste man vänta på hämtning."

2014 var deras första år med CSA och under säsongen 2015 har de utökat sin verksamhet till att ha korgar som de levererar till olika uthämningsplatser för att nå ut till fler medlemmar.

Tobias och Sara värvade sina medlemmar genom att sprida information i bygden och sätta upp informationsflyers i den närmaste byn. De gjorde också flyers som de lade på allmänna platser och i matbutiken. De frågade även om de fick låna lokal i biblioteket i byn för att ha ett informationsmöte, och resultatet blev slående. De var inte säkra på att någon skulle komma dit, men det blev fullt hus och höll på i timmar. Av de medlemmar de hade under 2014 finns flertalet av dem kvar under 2015 års säsong. De har inga maskiner på gården utan använder bara hästar. Det är främst Tobias och Sara som arbetar på gården men de har även volontärer som hjälper till på gården. Volontärerna är så kallade woofare från hela världen som, i utbyte mot mat och husrum, arbetar på gården.

5:3 Dahls trädgård- mitt i myllan

Dahls trädgård är beläget i Ucklum, ca fem mil utanför Göteborg. Verksamheten startades av de tre nyutexaminerade trädgårdsmästarna Karolina Bertilson, Anna Sonesson och Sara Jewani. De har alla olika bakgrund men lärde känna varandra och blev vänner under trädgårdsmästarutbildningen vid Skilleby i Järna. I slutet på utbildningen våren 2014 startade de tillsammans den ekonomiska föreningen Dahls trädgård med CSA-verksamhet.

Det var under utbildningen som de hittade ett gemensamt intresse och insåg att de skulle vilja starta något tillsammans. De letade runt efter gårdar i Sverige för att hitta något som passade dem och hittade till sist ett stort hus i Karolinas hemtrakter i Ucklum. När de sökte efter gårdar blev de väl

bemötta och många var entusiastiska över en yngre generation som ville flytta till bygden. De berättar:

”Vi var ju i Skåne och kollade på en gård men det är ju väldigt mycket... att människor är överväldiga över att unga människor kan tänka sig att flytta ut till landet. Och vi blir ju helt söndertjatat för alla vill ta hand om en.”

För att starta odling krävs tillgång till mark genom att arrendera eller äga. Då ingen av dem ägde mark vid uppstarten var det viktigt att hitta bra alternativ för detta. Karolina kommer från en gård i närheten och familjen driver lantbruk vilket underlättade vid uppstarten av CSA-verksamheten. De valde att arrendera marken från Karolinas familj för att starta sin grönsaksodling. Marken de odlar på har varit i Karolinas familjs ägor i kring 100 år och det har tidigare varit potatisodling på marken. Hemtrakter underlättade det vid uppstart att ha tillgång till mark, redskap och maskiner istället för att behöva köpa nytt. Genom att de fick möjlighet att arrendera mark från Karolinas föräldragård gav det en trygghet:

”Sedan är det det att arrendera mark alltid skapar den där rädslan av att om något händer, att om någon skulle flytta eller få för sig att kicka ut oss så är det väldigt fint att vi har detta ömsesidigt och att just den marken. Att det är väldigt tacksamt både får oss och för dina föräldrar som känner att det händer något med marken och att den används. Och vi är ju extremt tacksamma att vi får använda den”.

Att ha en lokal förankring beskriver de även som en fördel och det gör det lättare att bli välkomnad i bygden. En av dem säger:

”Men jag tänker att det är så mycket lättare också. Det finns så mycket som... när det finns någon koppling. Om vi säger att vi är i Munkbodalen och säger att min farfar eller din far kommer härifrån så är det lättare. Då är vi inte några konstiga stockholmare som aldrig varit här”

I uppstarten av företaget krävdes mycket arbete för att organisera den ekonomiska föreningen då de var tre personer. Med i arbetet med CSA-verksamheten var deras pojkvänner. Dahls trädgård är inte ekologiskt certifierad då det kostar för mycket men allt i deras verksamhet drivs utifrån ekologisk odling och med kretsloppstänk:

”Vi är en kretsloppsträdgård med hjärtat i myllan. Vår gödsel kommer från gårdens får och komposterat växtnäring. Vi håller nere vattenförbrukningen. Vi använder oss av växtföljd som bygger upp jorden i stället för att utarma den. Och kemiska bekämpningsmedel och konstgödsels har självklart ingenting att göra i vår odling”. (Hemsida- Dahls trädgård)

2014 var det första år då de sökt medlemmar. De berättar att de har haft stor hjälp av länsstyrelsen där de varit på rådgivning. Det var de som inspirerade dem till att använda CSA-konceptet:

”...Vi har ju funderat på det där med certifiering och vi kommer inte att ha råd med det. Men det känns som om det kan gå ändå. Och nu blir det den personliga kontakten, om den finns så kan det gå ändå. Då behöver man kanske inte den stämpeln.”

De har marknadsfört sig genom att vara på marknader och informera om Dahls trädgårdar, genom hemsidan och en Facebook-sida, genom olika evenemang i samband med projektet Grön Produktion, men också genom grannar, vänner och bekanta. De har haft en stor nytta av den kontakt de haft med rådgivare på länsstyrelsen men även av den lokala befolkningen i Ucklum. De har även fått förfrågningar om samarbete med förskolan i byn och scouterna är intresserade av att besöka och kanske vara med och hjälpa till.

Under sin trädgårdsmästarutbildning har de alla haft praktik och arbete på olika ställen inom trädgårdsnäringen. Under den tiden såg de både styrkor och svagheter i det traditionella sättet att driva företag inom trädgård som gav en bra grund till det beslut de tog senare. De odlade mer än 50 sorter grödor på gården under säsongen 2014 och valde prenumerationslådor för 250 kr/vecka där man fick välja mellan 9-12 veckor anpassat efter när under säsongen det passar.

Sommaren 2014 fick de problem med insektsangrepp vilket gjorde att de valde att betala tillbaka månadsprenumerationserna till sina kunder, då de inte visste om det skulle bli någon större skörd. Detta förvånade många av konsumenterna som var inställda på betala, även om det skulle bli en sämre skörd så ville de vara med och stödja. Det visade sig att insektsangreppet inte förstörde allt utan vissa grönsaker klarade sig bra och dessa grönsaker sålde de på olika torgmarknader men även direkt från gården. Det finns en stor utmaning i att odla och det kräver både arbete, tid och pengar. Detta beskriver de på sin blogg:

"Vad skulle hända om importen av varor skulle förändras eller försvåras? Skulle Sverige kunna försörja sin befolkning med mat? Vi är allvarligt oroad över denna sårbarhet och inser titt som tätt att det inte bara är att gräva upp en gräsmatta och stoppa ner lite fröer för att klara sitt årsbehov av mat. Det kostar pengar och tid"

Efter säsongen 2014 beslutade de att pausa från CSA men planerar att starta igen 2016. Under 2015 odlar de i en annan form och med annan organisation.

"CSA – idén med att dela på riskerna är ett bra idé, men det skulle kännas som en dålig start att alla nyfikna medlemmar skulle behöva inleda en relation med den här modellen, med halvtomma påsar. Vi är fortfarande övertygade om att idén är bra, hållbar och genomförbar och vi hoppas att vi hittar tillbaks till den i framtiden"

5:4 Bastefalls småbruk

Bastefalls småbruk finns utanför Vimmerby i Småland. Precis som namnet beskriver är gården ett småbruk och gården drivs av paret Laurent och Venessa där de bor tillsammans med sina små barn. Paret har flyttat hit från Luxemburg och de köpte gården för att de ville få möjlighet att bruka sin egen mark och ha en livsstil där de kunde vara självförsörjande. Gården drivs småskaligt och man använder sig av äldre bruksformer av jorden. På gården finns hundar, får, höns, linderödsgrisar

och åsnor. Laurent beskriver att han alltid har fascinerats av vad naturen kan ge och att han arbetar aktivt med hållbarhetsfrågor, kretsloppstänk och permakultur. Permakultur är den rätta vägen för att möta framtiden skriver Laurent på hemsidan:

”Min vision är att göra Bastefallen till ett mat och permakulturcentrum där både jag kan lära mig och lära ut saker till alla som vill komma till gården.”

De startade med CSA 2012 då de hade grönsakslådor, men har nu övergått till självplock av grönsakerna. År 2014 har de haft en paus i CSA-verksamheten men söker nu nya medlemmar i andelsjordbruket för 2015. De odlar efter naturens villkor utan gifter eller konstgödsel. De är ekologiska men är inte med i olika märkningssystem på grund av de höga kostnaderna. Bastefalls har inriktat sig på familjemedlemskap eller gruppmedlemskap. Med detta har de valt att arrangera aktiviteter som främst är riktade till denna målgrupp. Om man vill bli medlem i föreningen kan man anmäla sig som familj (max 2 vuxna och 2 barn) eller som grupp med (max 3 personer). Att vara medlem i Bastefalls småbruk kostar 3000 kr/år för en familj/grupp eller 100-150kr/vecka beroende på avtal.

Förutom att sälja sina produkter genom CSA på gården så är de med på marknader och evenemang där de säljer sina produkter. Under säsong så kan man även köpa grönsaker på självplock. De metoder Laurent och Venessa använder på gården är efter de grunder som finns inom permakultur. Permakultur innebär att använda metoder som minimerar användningen av maskiner och att man utesluter användningen av konstgödsel och kemisk besprutning. De arbetar dessutom mycket för att höja den biologiska mångfalden i jorden. Under 2014 har man hållit i kurser för att anlägga skogsträdgård och det är även något som man kommer att fortsätta med. Bastefallen beskriver CSA som ett system där du köper årets skörd, alltså din andel av skörden:

”Detta är ett sätt att dela den ekonomiska risken som det innebär att driva miljövänligt småskaligt jordbruk. Genom att bli andelsmedlem i Bastefallens Permakulturodlingar får man möjligheten att skörda råvarorna när man vill och hur mycket man vill.”

Det finns ett viktigt syfte i att välja CSA:

”Genom att välja CSA så ger du en signal åt andra småbrukare att det lönar sig att producera miljömedvetet och sälja lokal mat. På så sätt hjälper du till att se till att småbrukare blir mer självförsörjande igen.”

De är inte ekologiskt eller krav certifierade men uppfyller egentligen alla de krav som finns för att certifieras. Anledningen till att de inte har det är att kostnaden är för hög. Det finns grönsaker från maj till december, ibland i liten mängd, ibland i stor mängd. Man skördar varje vecka och man kan komma och plocka det man behöver. De odlar allt som är möjligt att odla. Allt från rotfrukter,

lökväxter, bladgrönsaker, kålväxter, tomater till blommor. Bastefallen Småbruk beskriver CSA som en andelsjordbruksgård. Det finns en vilja att påverka samhället i ny riktning:

”Om vi nu måste bevara denna resurs gäller det att samhället börjar engagera sig och få mer inflytande på vad som odlas och hur. Det för att stora livsmedelsproducenter kan och till viss del vill inte anpassa sig till lokala kunder då ingen länk finns mellan parterna. Producenterna anpassar sig efter världsmarknaden för att kunna bli av med stora kvantiteter och hålla företaget lönsamt samtidigt som människor i närområdet kring samma gård går och handlar varor från världsmarknaden. Kort sagt den ena vet inte vad den andra gör och vill ...”

5:5 CSA Skåne

CSA Skåne är ett samarbete mellan konsumentföreningen ”Bondens skyltfönster” och Marcellos Farm utanför Kristianstad i Skåne. CSA-projektet startade som ett Leaderprojekt 2013-2014 finansierat av EU-medel som resulterade i ett samarbete mellan föreningen Bondens Skyltfönster i Kristianstad och Marcellos Farm som finns utanför staden. Syftet med föreningen var att:

”Genom att starta en konsumentförening tillsammans med ekologiska odlare och förädlare möjliggöra bra, ekologisk och närproducerad mat till konsumenterna, profilera odlarna i staden och få konsumenterna till att åka ut på landsbygden och lantbruket ” (Leaderprojektets hemsida, 2015).

Projektledare var Juliette Snijders och projektägare Marcellos gård. Under projekttiden har man startades konsumentföreningen i Kristianstad och samarbete med Marcellos gård. Juliette kommer från Nederländerna där hon träffat på CSA. Tidigare har hon arbetat som inköpare på Volvo och affärsutvecklingschef på IKEA men är nu trädgårdsmästare och projektledare för Bondens Skyltfönster. På Marcellos gård har 5 ha reserverats för CSA och man har 20 konsumenter. Men gården är på 200 ha och det finns ett mål på 300 medlemmar.

Bondens skyltfönster är en förening som startade i Kristianstad 2012-2013 av en grupp som ville visa att ekologisk mat inte behöver vara dyrare och samtidigt inspirera till en hållbar och enkel livsstil. Man vill inspirera till en hållbar livsstil genom att göra ekologisk mat från lokala odlare mer lättillgänglig. Detta gör man genom att hämta mat hos lokala producenter som man sedan säljer på torget i Kristianstad. De har även andra aktiviteter såsom bytesmarknad, utflykter och workshops, studiebesök m.m. Under 2014 har de startat ett samarbete med Marcellos farm Ugerupsdal.

Marcellos Farm finns i Ugerupsdal utanför Kristianstad. Gården drivs av Inge Schwagermann och Marcell Van Sitteren. De flyttade till Sverige och Skåne 2009 och köpte gården Ugerupsdal. Idag bedriver en verksamhet som är baserad på biodynamiskt jordbruk. De flyttade från Nederländerna då det var omöjligt att bedriva grönsaksodling och djurhållning samtidigt. Marcel har en utbildning i biodynamiskt lantbruk och Inge har studerat jordbruk vid ett nederländskt universitet. De har

både stordrift och småskalig odling på gården. Stordrift på 125 ha där de odlar grönsaker till försäljning till större grossister och till marknader. Sedan har de en mindre yta på 1,4 ha där de odlar för gårdsförsäljning, marknader och evenemang. 2014 hade de 20 CSA-medlemmar men har som mål att ha 300 medlemmar och att hela gården ska vara uppbyggt på CSA. Samtidigt tror de att det blir svårt att bara ha CSA då svenskarna inte har vant sig vid att binda upp sig till inköp under lång tid. Inge och Marcells beskriver sitt CSA som ”sam-lantbruk”. Sam-lantbruk handlar om gemenskap, hälsa, att ta hand om jorden, glädje och att handla säsongsbetonat. Gemenskap för att det ger människor en möjlighet att mötas. Hälsa då allt är odlat utan gifter och konstgödsel vilket är bättre för jorden och människans hälsa. Jorden för att den är basen till allt liv och att varje individ har en påverkan på helheten. De beskriver att genom att handla från bonden får konsumenten möjlighet att ta sitt ansvar för matens innehåll och planetens framtid.

Marcellos farm beskriver CSA med tre intressenter: bonden, kärngruppen och medlemmar. Det är bonden som gör odlingsplan, odlar och skördar. Kärngruppen består av 5-12 personer arbetar med organisation och distribution av skörden, betalning från konsument till bonde, anordnar möten och event, marknadsför CSA och gör budget med bonden. Medlemmarna är konsumenterna som finansierar bonden i utbyte mot att hämta grönsaker på gården och delta i gårdens arbete. Medlemmarna har möjlighet att delta i aktiviteter på gården och är med och hjälper till med olika aktiviteter. De beskriver CSA som ett alternativ där konsumenter och en ekologisk gård går tillsammans i ett ekonomiskt system.

Som medlem i Marcellos gård hämtar man sina grönsaker i gårdsbutiken eller vid en utlämningsplats i Kristianstad. Tillsammans med medlemmarna planerar man nästa års odling vilket ger en möjlighet att få större insyn i hur maten blir till. Att vara medlem kostar 1152 kr/månad vilket ger obegränsad tillgång till grönsaker från gården. Medlemskapet ger även möjlighet att delta i olika aktiviteter och kurser på gården. Under året har man exempelvis haft mjölksyrningskurs. En del medlemmar är även med och hjälper till på gården vid skörd och byggen osv.

5:6 Nyttogården

Nyttogården finns i Österrå mellan Sollefteå och Näsåker i Sollefteå kommun i Västernorrlands län. På gården bor Niklas Markie och Madelene Sundvall tillsammans med sin lilla son Holger. De har båda en bakgrund inom trädgård och odling och Niklas har även utbildat sig inom trädgård i Umeå och läst ekokurs på Hålsjö Folkhögskola. De flyttade till Resele 2012 då de startade plantskolan Nyttogården där de då, precis som idag, odlar grönsaker och bär och har försäljning av träd och buskar som är anpassade till att odla i norra delen av Sverige. De hade bland annat kring 50 olika sorters äppleträd och köpte in alla plantor från Finland. De var även

med på olika mässor och evenemang där de sålde sina produkter. På gården finns även Linderödsgrisar – vilket ger en möjlighet att beställa kött.

År 2013 valde de att starta andelsjordbruk med ”nyttolådor” med 10 medkonsumenter på gården vilket de 2014 har ökat till 30 medkonsumenter. Medkonsumenterna betalar Niklas 500kr/månad från januari – december och får en kasse/låda varje månad med produkter från gården. Varje månad medföljer ett brev med information om vad som händer. Niklas beskriver:

”Nu har jag en fast, ännu liten, inkomst årets alla månader och kan fokusera på att utveckla gården i den riktning som gör mest nytta för medproducenterna.”

Medproducenterna får vara med och påverka, t.ex. om de ville att Nyttogården skulle satsa på höns och höns hus eller bikupor till säsong 2014. De arrangerar aktiviteter till sina medproducenter som t.ex. julmiddag och medproducenterna är med och påverkar vad de ska satsa på nästa säsong, t.ex. ska man bygga höns hus eller skaffa bikupor. Niklas beskriver:

”Att kunna leva på att sälja grönsaker i Sverige är inte lätt, speciellt inte i glesbygd. Därför har jag sökt en liten annan väg i tänket kring mängden produktion på gården. Jag vill uppnå en så nära grad av självförsörjning av naturenlig mat som det bara går, frukt, grönt kryddor och kött. Att ge sig in på en bred produktionslinje och försöka ge sig ut på en marknad för att mätta många magar är hopplöst då jag i så fall skulle få koncentrera mig på en eller ett fåtal saker eftersom tiden inte räcker till. Om jag istället väljer att koncentrerar mig på ett fåtal personer och helt skippas det här med försäljning så har jag mer tid över till att göra något riktigt bra men då till färre personer”.

Bakgrunden till att Niklas ville starta Nyttogården med ekologisk odling och CSA var ett stort intresse för hållbart naturbruk och en stor vilja att påverka och förändra:

”Jag har under hela min utbildningstid varit starkt kritisk till hur man tänker kring jordbruket. Det finns inte ett lantbruk i landet som klarar sig utan bidrag och ändå så finns det inte rum för nytänk, om det handlar om mer tillsatser i någon form eller teknik som att t.ex. operera in chip i varje höns för att få dem att värpa bättre eller nya maskiner eller mer kemikalier. Jag har lyckats samla på mig lite kunskaper de senaste åren och med kunskap kommer ju ansvar! För hur skulle det se ut om alla bara sprang runt omkring och bara gnällde?”

Lösningen han ser är att hitta svaren i kretslopps jordbruk där man släpper det individuella fokuset och istället fokuserar på att jobba gemensamt och att hitta nya lokal ekonomier. Men han ser även byråkratiska hinder till viss del:

”Vore det inte underbart om man som nybonde med sprudlande idéer kunde spara pengar tillsammans med en grupp erfarna bönder som kan trakten och den lokala ekonomin utan och innan. Behöver man sedan låna pengar till att bygga ett växthus eller mikromejeri så smalas grupp och tillsammans går man igenom en affärsplan och därefter gemensamt beviljar lån till en skälig ränta. Spekulationsekonomin i

dessas sammanhang är knappast trolig då dem pengarna berör är med och fattar alla besköt. Att organisera en sådan grupp är idag ett lagbrott... ”

Att odla gamla lantsorter för att alla ska kunna odla sin mat avgiftsfritt

Alla medkonsumenter i gården har möjlighet att påverka vad som odlas på gården och under året arrangerar de olika aktiviteter på gården, bland annat matlagningskurs och julfest. Niklas är invald i den så kallade Nipaakademin som är en ideell förening vars ändamål är att bevara och utveckla älvlandskapet i Ångermanland. De verkar för att utveckla naturbruk och är ett forum för verksamma inom naturvård, djurhållning, vidareförädling av råvaror och besöksnäringen. Nipaakademin ger Niklas chansen att vara med och påverka och dela med sig av sin kunskap. Man har i akademien arbetat fram en utbildning inom hållbart Naturbruk på Hålsjö Folkhögskola som startade 2014.

På gården har de olika djur, bland annat linderödsgrisar, fjällkor och höns för att få ett slutet kretslopp. Sedan 2014 har de även haft WOOF-verksamhet där de tar emot volontärer på gården. De får aktivt delta i arbetet och är en viktig del av arbetet på gården.

5:7 Nybrukarna

Nybrukarna finns norr om Växjö och drivs av Maja Söderberg, Sofia Asplund, Daniel Larsson, Jorge Zapico, Liisa Kivikas och Simon Gate. Nybrukarna startades som ett EU- finansierat landsbygdsutvecklingsprojekt där de har startat en ekonomisk förening under 2014 och har startat ett andelsjordbruk 2015 där de nu haft sin första säsong. De har alla olika bakgrund och utbildning men har startat detta för att de vill skapa ett livskraftigt småskaligt giftfritt lantbruk med fokus på den lokala marknaden och bygden. Nybrukarna är något om de driver parallellt med annat arbete eller studier. Maja är företagare och författare. Hon har skrivit två kokböcker om hållbar mat: *Sju årstider i Majas kök* och *Majas klimatmat*. Hon har även ett eget företag där hon föreläst och utbildat kokkar, storkökspersonal, konsumenter m.fl.

Sofia är lärare men studerar hon vidare till miljöanalytiker på grund av stort miljöintresse. Hon bor på Knapagården där hon odlat under flera år och vill genom Nybrukarna fortsätta bruka jorden på ett hållbart sätt.

Daniel arbetar som grafisk designer och lever på släktgården i Hassla där han bedriver skogsbruk, plantuppdragning och kursverksamhet. Under 2015 kommer gården att utvecklas till en produktiv marknadsträdgård i Nybrukarna.

Jorge är disputerande forskare inom data och hållbar utveckling och arbetar på Linnéuniversitetet och KTH. Han bor i Gammeläng i Skarbäck där han odlar grönsaker och har biodling. Liisa är

hästexpert och tämnar upp arbetshästar för arbete på odlingarna. Hon arbetar även med att driva visningsträdgård i Tolg. Simon driver biodling, odling av grönsaker och ölbrygning.

Under 2015 odlade de i sina respektive byar men samordnar arbetsdagar, utbildningsdagar osv. De fyra olika platserna ligger norr om Växjö och utgörs av: Pannkakshusets köksträdgård i Tolg, Hasslaodlingen i Lendhova; Knappgården i Lädja och Gammeläng i Skarbäck.

Pannkakshusets i Tolg är ett landsbygdsföretag med flertalet olika aktiviteter och evenemang i ett ombyggt gammalt sädesmagasin. De har bland annat café och restaurangverksamhet, konferens aktiviteter m.m. I anslutning till detta finns Nybrukarnas visningsträdgård där besökare och kunder kan se hur grönsakerna odlas och ger möjlighet att leverera färska grönsaker. Det underlättar för butiken och restaurangens svinn i djurfoder och kompost.

Hasslaodlingen består av både ett- och fleråriga grönsaker som odlas tillsammans med bär och fruktträd. Knappgårdens odling har både odling men även olika lantraser på gården för att hjälpa till vid odling och grunden är kretsloppstänket. Gammeläng har omkring tusen kvadratmeter odling i olika skiften med både grönsaker, blommor och perenner i ett produktivt system.

De beskriver att något måste ändras:

”Läget för jordbruket idag är dels att bonde yrket har blivit ett väldigt ensamt yrke och att man sitter ohälsosamt mycket i traktor. Att vara bonde idag handlar också om stora investeringar och stora lån. Den enskilde bonden blir väldigt liten i förhållande till de stora organisationerna och företag de handlar med och är beroende av. Vi vill inte ha något av detta [...]. Någoting är märkligt när jordbruk läggs ner samtidigt som det finns långt ifrån en mättad marknad för närodlade ekologiska grönsaker”.

Grunden till Nybrukarnas verksamhet är att man vill driva ett hållbart lantbruk som levererar produkter till den egna bygden eller närmaste stad och samhälle. De odlar ekologiskt vilket innebär att de inte använder konstgödsel eller bekämpningsmedel och köper ekologiska fröer. De har kretsloppstänk i allt kring odling och tänker mångfunktionellt, lokalt och småskaligt för att minimera klimatpåverkan. De vill skapa och utveckla vidare kunskap om hållbar småskalig matproduktion genom verksamheten i föreningen. Genom sitt arbete vill de skapa mer delaktighet och förmedla kunskap om hur man kan odla och äta mer hållbart. De vill bygga lokal samverkan med kunder och lokalsamhälle och forska och experimentera i sina odlingar för att göra dem mer hållbara. Att odla tillsammans är även en viktig del då de kan hjälpa varandra, dela på materialet, lära varandra och dela sin kunskap.

2015 är första året de har CSA och de sökte sina medlemmar under året, främst via hemsida och sociala medier. Genom att mejla och höra av sig till Nybrukarna kan man bli medlem och få en grönsakskorg som levereras under säsong. Som medlem i andelsjordbruket får du möjligheten att

följa med vad som händer med dina grönsaker i text och bild via mejl/social medier och/eller så har du har möjlighet att delta i olika moment i odlingen. Hur arbetet läggs upp bygger på samarbetet mellan Nybruket och medlemmarna. Innan säsong har de ett uppstartsmöte där alla som är intresserade är välkomna. Under mötet beslutar de hur de ska arbeta vidare. Nybrukarna har två utlämningsplatser för korgarna, en lanthandel och Lädja Knaparegård, under säsong. I medlemskapet i andelsjordbruket ingår 15 grönsakslådor under perioden maj- oktober och lådorna kommer att bestå av grönsaker, men kan komma att kompletteras med råvaror från småskalig producenter i bygden. Medlemmarna väljer mellan liten eller stor presumtion för 4000kr respektive 5500 kr för säsongen. Kostnaden delas upp på två tillfällen, innan och efter sommaren. Under våren 2015 har man arrangerat olika kurser bland annat vegetarisk matlagingskurs, praktisk rawfoodkurs, ympning av fruktträd och vilda växter i köket.

5:8 Facebookgruppen - Lokal Andelsmat

Facebookgruppen Lokal Andelsmat startades i juni 2014 och har idag över 2700 medlemmar.

Facebookgruppen fungerar som en sida medlemmar kan lägga ut information om produkter de har eller skicka förfrågan på produkter de söker.

Så här beskriver man sin verksamhet på Facebook:

”Lokal Andelsmat innebär att producent och konsument möts utan mellanbänder [...] Lokal Andelsmat kan vara att konsumenten tecknar upp sig för en viss mängd mat i början av säsongen så att producenten vet att det finns avsättning för de grisar som han/ hon föder upp eller för de tomater som växthuset ger. Men det kan också vara så enkelt att matproducenten lättare skapar en relation med konsumenten och säljer ett överskott av t.ex. ägg, lök, potatis etc. Lokal Andelsmat syftar alltså till att knyta samman matproducent och konsument utan mellanled som fördyrar för båda parter. Med Lokal Andelsmat vill vi medverka till att många fler människor blir engagerade i Sveriges matproduktion. Vi vill också visa alla konsumenter vilken fantastisk mat som produceras runt om i Sverige. Lokal Andelsmat är öppet för alla att erbjuda det de producerar. Här behövs inga certifieringar som t.ex. KRAV. Den enda märkning som vi vill att ni som matproducenter har är KRAM. Det betyder att man öppnar upp sin gård för kunderna och om de är nöjda så får man en kram” (Lokal andelsmat- facebook)

Initiativtagarna till sidan är delar av styrelsen i föreningen Sveriges Småbrukare. Förbundet Sveriges Småbrukare bildades 1984 och har idag 15 olika lokalavdelningar i landet. Anledningen till att man bildade förbundet var en protest mot det industri- och kemikaliejordbruk som de ansåg medvetet slog ut småjordbruken. Föreningen verkar för ett hållbart jordbruk och livsmedelsproduktion, fri från tillsatser av kemikalier och mer respekt för miljö och människors hälsa. Smak och kvalitet skall vara ledorden för livsmedelsproduktionen.

Förbundet har tydliga både mål och viljeyttringar och man vill skapa bättre förutsättningar för småjordbruken. Bland annat vill man höja grundavdraget till 10 000 kronor, förenkla regler och minska byråkratin för småföretagare. Man vill att tillsynsavgifter ska finansieras ur statskassan. Man vill att coacher ska hjälpa presumtiva och befintliga företagare att klara sig genom byråkratikrånglet. Man vill behålla fåbodbruken. Man vill förändra jordbrukspolitiken och minska EU:s inflytande över politiken för att kunna styra stöden så att de går mer till småjordbrukarna. Skogs- och jordbrukspolitik ska värna om mångfalden och ska ta hänsyn till lokala traditioner och särarter. Man lägger stor vikt vid att bevara gamla värdväxter och lantraser. Man är mot GMO och tror inte att det är lösningen för framtidens jordbruk. Förbundet anser även att dagens rovdjurspolitik är fel, de anser att det är varje djurägares oinskränkta rätt att skydda sina husdjur mot rovdjursangrepp.

6. Diskussion

I detta kapitel kommer jag att analysera och diskutera materialet utifrån syfte och frågeställning. Min frågeställning är vad CSA innebär i Sverige och hur det genomförs. Vidare diskuterar jag på vilket sätt CSA-modellen bidrar till hållbar utveckling: socialt, ekonomiskt och ekologiskt. Avslutningsvis för jag en argumentation om och på vilket sätt CSA kan bidra till de gröna näringarna och om, och i så fall hur, CSA kan utvecklas i framtiden.

6:1 Hur har CSA utvecklats i Sverige?

CSA har en stor spridning i världen men är tämligen nytt i Sverige och övriga Norden. De gårdar jag har studerat är de som idag kan ses som huvudaktörerna inom CSA i Sverige. Men det har kontinuerligt dykt upp nya verksamheter under det år som jag skrivit på detta arbete. Precis som CSA har spridits internationellt så finns det också en stor variation i hur gårdarna har etablerats och organiserat sig i Sverige. De är utspridda över landet, från norr till söder med Nyttogården i Västernorrland till Marcellos farm i Skåne.

Ramsjö gård i Uppland är pionjär och den första gården som startade med CSA-modellen i Sverige vilket skedde år 2001. De blev inspirerade under en resa i USA och tog med idén hem till Ramsjö gård. Genom att söka på internet och efter litteratur hittade de information om uppstarten i Japan och hur det fanns utspjutt i världen. När de startade sin CSA verksamhet uppmärksammades det i media vilket gav ett stort intresse från allmänheten. Några år senare under 2004 var de med i en studie vid SLU, vilket åter ökade intresset för CSA. De beskriver att det inte var CSA som ökade, däremot boxschemes eller mat-/frukt-/grönsakslådor och kassar. Men dessa innebär inte CSA,

menar de, då det innebär att produkterna inte behöver vara lokala, att betalningen sker i efterhand, den transporteras och det sker med ytterligare ett handelsled mellan producent och konsument. Som Anders beskriver CSA:

"För du har dina medlemmar, du har dina fröer, du vet att du får försöksbetalning så att du får ekonomi på det också. Så att du kan starta upp detta med dina medlemmar och så vet du, så här mycket behöver du. Speciellt går det att utgå från sin lilla jordplätt så att du kan producera på ett hållbart sätt. Så att få det ekonomiska genom mina medlemmar och att det fungerar, sedan kan detta knoppa av sig så att det inte behöver växa eller bli stort. Eller att du ska behöva köpa upp grannen".

En annan anledning till att CSA inte slog igenom eller omtalades mer kan vara att det kom i skuggan av Bondens Marknad som startade i Sverige år 2000. Bondens marknad innebär att bonden kommer till staden och till konsumenten, till skillnad från CSA där bonden inte styrs av konsumentintresset i staden utan det blir ett ömsesidigt avtal mellan två parter. Detta sker innan skörd och med anpassning till naturens förutsättningar på just denna plats.

Efter år 2000 blev det en slags lucka där det inte dykt upp några gårdar eller aktörer som beskriver att de har CSA verksamhet, men det finns flertalet som har liknande system. Företaget Drömgården i Arbottna, en skärgårdsö utanför Stockholm startade 2012-2013 CSA verksamhet till de som var medlemmar eller bodde på gården. Oloph Fritzén hade ansvar för lantbruket på Drömgården och deltog i både tv, radio, i sociala medier samt vid större evenemang som livsmedelsdagar på Kungliga skogs- och lantbruksakademin. Detta gjorde att CSA fick en del uppmärksamhet, men idag år 2015 är inte CSA i fokus på samma sätt på gården. Det är först 2012 som Stackvallen och Bastefallen startade sin CSA-verksamhet, därefter startade Nyttogården, Dahls trädgård, Marcellos gård och Nybrukarna.

Det finns ingen tydlig koppling mellan gårdarna utan de har "vuxit fram på egen hand". Men de flesta har tagit med sig CSA från utlandet till Sverige. Karin på Ramsjö Gård kommer från USA och hade stött på CSA tidigare, det var under en resa i USA som de hade lärt sig mer om CSA och fått inspiration. Tobias och Sarah på Stackvallen hade delvis arbetat på CSA-gård tidigare och drivit stadsodlingsprojekt. Laurent tog med sig CSA till Sverige, från Belgien, och förverkligade sin dröm. Initiativet med CSA på Marcellos gård drivs av Inge och Marcell tillsammans med Juliette som kommer från Nederländerna.

Alla gårdar har en likhet i att de har ekologisk odling men även inriktning på permakultur eller biodynamisk odling med grönsaker. Det finns en stark drivkraft hos de CSA-producenter som flyttat till Sverige om att kunna odla och vara självförsörjande. En marknad som av många svenskar anses väldigt dystert. Som drivkrafter och grund finns ett miljöintresse och att man vill påverka framtiden genom nya livsmedelsproduktionsformer. Man vill veta vad man äter och kunna vara

självförsörjande. Marcellos gård och Bondens Skyltfönster har fått ta del av extern finansiering vid start, samtidigt kan det tyckas vara denna gård som har haft den största möjligheten att nå ut till sina kunder. Detta är del av ett Leaderprojekt vilket innebär att de har haft hjälp vid både start och i det fortsatta arbetet. Som de beskriver i projektplanen finns det inte tid för företagare att söka sina konsumenter på ett lätt sätt. Detta projekt gav möjligheten för de lokala producenterna att kunna direkt nå ut med sina produkter.

6:2 Ekonomi och samverkan

En av grunderna för att driva förening eller företag är att få ekonomi i verksamheten och få en rimlig ersättning för sina produkter och det arbete man lägger ner. Alla har direkta avtal med sina konsumenter/medlemmar men det varierar hur mycket kontakt som producenten har med sina medlemmar. Några har grönsakslådor/kassar som lämnas ut och andrahar självplock vilket gör att man möter sina medlemmar olika mycket.

CSA-modellen skiljer sig från vanlig försäljning med ett visst kiloprisk beroende på marknaden. I CSA är priset fast redan från början och betalas i förtid oavsett om skörden blivit riklig eller ej. Detta visar sig genom olika mängd i ”korgen” efter storleken på skörd. Priserna på de olika medlemskapen skiljer sig åt beroende på upplägg av medlemskapet. Ramsjö gård har ett betalningssystem med 140- 250 kr/korg beroende på storlek på korgen och har en medlemsavgift på 200 kr/år. Totalsumman för ett år motsvarande som mest 3800kr/år. Nyttogården har ett liknande system men där man istället betalar 500kr/månad, motsvarande 6000kr/år som lön till bonden och som ersättning får man en korg/kasse i månaden med varor från gården. Nybrukarna har ett korg-system för 4000-5000kr/år beroende på vilket system man väljer. Stackvallen och Bastefallen har ett självplocksystem där kunden själv plockar grönsakerna när det passar dem och Stackvallen tar 2600kr/år och Bastefallarn 3000kr/år under skördesäsong. Marcellos gård har ett system där kunden plockar i gårdsbutiken eller hämtar på marknad i Kristianstad under säsong. Kostnaden är 1152kr/månad på Marcellos gård vilket blir en årskostnad på 13824kr. Priserna är olika för gårdarna men det är svårare att göra en jämförelse då innehållet i andelarna med största säkerhet varierar under säsong. Det finns en skillnad i de olika gårdarnas storlek och ekonomiska omsättning. Exempelvis driver Bastefallarn sin verksamhet småskaligt och är självförsörjande till skillnad från Marcellos gård som är en stor gård som redan är etablerad på marknaden med sina produkter där CSA bara är en del av verksamheten.

Det finns olika sätt att initiera CSA och driva verksamheten på bland de undersökta gårdarna. På Ramsjö Gård, Stackvallen, Bastefallarn och Dahls trädgård har lantbrukarna startat på egen hand

och sökt medlemmar till sin verksamhet. Marcellos gård har haft stöd från projektledare och konsumentföreningen Bondens skyltfönster för kontakter med konsumenter. Nybrukarna är en ekonomisk förening som gemensamt söker sina medlemmar. Detta visar bredden i sätt att arbeta med CSA.

Genom CSA vill man stärka förutsättningarna för den lokal ekonomi (Henderson, 2007) och det är precis vad dessa aktörer gör. Då produkterna inte säljs till en kedja utan till enskilda personer/familjer som bor med som mest några mil från gården, så stannar pengarna på lokal nivå.

6:3 Ideologi

Att arbeta för ett miljövänligare jordbruk är grunden för de lantbrukare jag studerat. Bakom uppstarten till CSA finns en drivkraft och vilja att skapa ett mer miljövänligt lantbruk med så liten klimatpåverkan som möjligt. De är alla ekologiska med en anpassning till säsong där naturen är det viktigaste. Att eftersträva ett ekologiskt jordbruk fritt från bekämpningsmedel, utan beroende av olja, med lokal förankring och med slutna lokala kretslopp är idealet. Detta representerar en ekologisk ideologi.

6:4 Bra mat anpassad efter säsong

Bra mat, eller näringsrik och hälsosam mat är också något man eftersträvar på de undersökta gårdarna. De priser de har på gårdarna motsvarar de priserna som de skulle fått i handeln. Trots det finns ett fast pris som betalas innan skörd och innehållet i de andelskorgarna/självplock man tar varierar beroende på säsong, så verkar det inte skrämja bort medlemmar. Ramsjö gård har kvar många av de medlemmar de hade från starten och det finns en kö för att bli medlem. Då alla grönsaker är nyskördade när de levereras eller hämtas kan de uppfattas ha ett högre näringsvärde.

6:5 Logistik

De gårdar som har grönsakslådor som levereras hämtas på en gemensam upphämtningsplats som vanligtvis är en plats kunderna passerar eller brukar åka till. Detta är för att undvika att åka till varje enskild medlem vilket skulle kräva mycket arbete och öka transportsträckan och därmed miljöpåverkan. Alternativet är att medlemmarna plockar sina grönsaker på gården, men i detta fall krävs ingen logistik eller arbete för producenten. Då fler bor på kortare avstånd kan detta balanseras mot att medlemmarna skulle inhandla grönsaker från andra delar av landet eller världen vilket innebär stora transportsträckor. Att minska transporterna är något man eftersträvar på alla gårdar men det är svårt att bedöma då det inte finns statistik över hur det var innan de startat med CSA i relation till idag.

6:6 Kunskapsspridning

Att sprida kunskap och förbättra medvetenheten om mat och lokala livsmedelsystem hos allmänheten är ytterligare ett mål med CSA (Henderson, 2007). Detta är inte något som de undersökta aktörerna arbetar med både direkt och indirekt. Genom att skapa kontakter med nya medlemmar i närområdet som får delta i arbetet och se vad som odlas och produceras på gården i närheten.

6:7 Nya definitioner av CSA

CSA är fortfarande ett relativt nytt begrepp och det finns olika sätt att definiera och förklara begreppet. I mina intervjuer och i möten med både konsumenter och producenter har jag upptäckt att olika begrepp används och de har även olika innebörd för olika individer. CSA beskrivs som andelsjordbruk, samjordbruk, småjordbruk, lokal andelsmat eller kooperativt jordbruk.

Begreppet andelsjordbruk kan till stor del komma från Norges motsvarighet till CSA som använder begreppet andelsjordbruk. Ramsjö gård som varit aktiv längst beskriver att de bedriver CSA och att man därmed får en andel i skörden. Grön Produktion-projektet i Göteborg har använt begreppet andelsjordbruk istället för CSA-begreppet eftersom det var lättare att förstå på svenska än förkortningen CSA. Andelsjordbruk var mer lättförståeligt då konsumenterna äger en andel i skörden eller djuret. Detta stämmer väl överens med de definitioner som tidigare presenterats om CSA från både Teikeirörelsen och de nya föreningarna som finns i EU. Det finns dock ingen nationell förening för gårdarna i Sverige. I vardagligt tal använder lantbrukarna inte begreppet konsumenter utan medlemmar, medproducenter eller medkonsumenter som förtydligar att de är en del av gården. Gården drivs av lantbrukaren men konsumenterna är alltså en del av gården och verksamheten drivs i gemenskap med medlemmarna.

6.8 Hållbar ekologisk utveckling

De gårdar jag har undersökt karakteriseras av att de alla har ekologiskt lantbruk som kännetecknas av mångfunktionalitet. De eftersträvar alla att påverka miljön vilket ger ekologiska fördelar i biologisk mångfald, biodiversitet och mindre pesticider. I odlingarna har de en stor diversitet i antalet grödor och använder maskiner så lite som möjligt eller inte alls. Ekologisk odling ger ökad biologisk mångfald och gynnar ekosystemtjänster i lantbruket (jfr Röö's et.al 2014). Både permakultur och biodynamisk odling går in under ekologisk produktion.

Andra viktiga faktorer för biologisk mångfald är gårdsstorlek där små gårdar har större mångfald. En varierad växtföljd ger bättre förutsättningar för att fler arter gynnas. Fältstorleken spelar roll,

ett mindre fält har fler kant zoner vilket gynnar fåglar, humlor och fjärilar. Tillgång av resurser för fåglar och insekter som humlor och bin gynnar den biologiska mångfalden. Sådana resurser kan vara exempelvis fruktträd och andra blommande växter. Vilka förutsättningar i form av markens egenskaper och tillgången till mark påverkar hur och på vilket sätt de odlar. Både ekologisk-, biodynamisk- och permakulturodling utgår från ekosystemet.

Kristina Belfrages forskning visar att småskaligt lantbruk är överlägset det storskaliga när det gäller gynnande av hög biologisk mångfald och den typen av uthållighet. Det visar att hög biologisk mångfald och hög matproduktion inte behöver stå i motstånd till varandra. Viktiga inslag är flera djurslag, betesmarker och god tillgång till arbetskraft (Belfrage, 2014).

Flera av gårdarna har gamla svenska lantraser såsom linderödsgrisar och fjällkor vilket gynnar den genetiska mångfalden. De använder också ytterst lite maskiner. Både Ramsjö gård, Dahls trädgård, Bastefallarn, Stackvallen, Nybrukarna och Nyttogården eftersträvar eller är självförsörjande i sin odling.

Medproducenterna har möjlighet att hämta sina produkter på gården eller på en upphämningsplats. Avståndet gör att de måste ta bil eller annat transportmedel till platsen, vilket ger en negativ effekt på miljön då det ökar koldioxidutsläppen. Transporterna kan ses som ineffektiva då de endast hämtar upp en grönsaker och/eller andra produkter, och inte mer. Å andra sidan finns det en större sannolikhet att de grönsaker som inhandlats istället för dessa varit importerade konventionellt odlade grönsaker vilket även det kan ha negativa effekter.

6.9 Hållbar social utveckling

Hållbar utveckling innebär att i CSA översatt ”community stödjande lantbruk” och utifrån amerikanske influenser är det community och gemenskap som är det viktiga. Begreppet CSA inleds med ordet community då grunden är att skapa lokala gemenskaper. Begreppet community är engelskt och kan översättas med social gemenskap eller bygd på svenska. Då begreppet är på engelska används det internationellt och har olika betydelser i olika sammanhang. Enligt Anthony Cohen (1985) är community en symbolisk konstruktion av lokala gemenskaper och han använder begreppet locality. Det är ett fundament i alla samhällen men det är en kollektiv symbol där meningarna varierar mellan individerna. Liepens (2000) menar att community skapas genom människor, mening, praktik och plats/struktur. Skillnaden mellan bygd och community är att bygd avgränsas till gemenskap i tids/rumsliga aspekter och implementerar en kontinuitet över tiden, till

skillnad från community som har fokus på lokal gemenskap. För att bygga ett socialt hållbart samhälle krävs lokal gemenskap med demokrati där människor kan påverka sitt liv och samhället.

Grunden i CSA är överenskommelsen och den gemensamma risken. Unikt för CSA är att producent och konsument sluter ett personligt avtal mellan två likställda parter. För att detta ska fungera krävs tillit till varandra och insikt i att det är en gemensam risk. Alla gårdar har slutit avtal med medlemmar eller medproducenter, som de kallar det. Det är på samma sätt med förskottsbetalning och senare leverans. De flesta gårdar har hittat sina konsumenter på egen hand genom att annonsera i lokala tidningar, prata med vänner och bekanta i bygden och genom sociala medier.

Ramsjö gård, Nyttogården och Stackvallen är medlemmar i WOOF-Sverige som är en global social rörelse för att sprida kunskap om ekologiskt lantbruk och odling. Ramsjö gård har haft så många som 800- 900 volontärer från hela världen på gården sedan de startade med woofing. De tar hand om varje ny person som kommer till dem och woofarna arbetar på gården i utbyte mot mat och husrum. Gården blir som ett kunskapscentrum för CSA och ekologisk odling. Genom Anders och Karins mångåriga erfarenhet av ekologisk odling och att ha CSA verksamhet ger de ny kunskap till volontärerna. Att ta väl hand om sina medlemmar och att ha bra kontakt med dem är en viktig del för att få verksamheten att fungera. Alla de undersökta CSA-gårdarna anordnar aktiviteter på gården för sina medlemmar och/eller för övriga intresserade konsumenter.

De visar på en stor omsorg om sina medlemmar och har en kontinuerlig kontakt med dem. De tänker på miljön och på ett hållbart samhälle. Man avviker och inspirerar med nya sätt att tänka. Det kan anses provocerande att inte använda den traditionella konventionella odlingsmodellen och inte heller traditionell försäljning.

En del konsumenter har visat en rädsla för att inte få ”valuta för sina pengar” på samma sätt som Nyttogården har fått frågan; -” Hur mycket får jag för pengarna?” Denna rädsla tycks inte befogad utifrån de CSA-producenterna jag följt. De har till stor del kvar samma kunder som de haft sedan uppstart och har inte haft större problem med kunder eller avtal. De problem som dykt upp är att någon glömt att betala eller att en konsument har glömt att hämta sin grönsakslåda. De CSA-gårdar jag har besökt har grönsaksodling med en stor mängd olika sorters grönsaker, vilket gör att det alltid kommer att finnas några av dessa som klarar en dålig växtsäsong.

Enligt forskningen från CSA-gårdar i USA var det en yngre generation som startade företag med CSA modell och även fler kvinnor än genomsnittet. Samma mönster finns i Sverige där de flesta är

under 50 år och det finns en större andel kvinnor. För att skapa tillit och förtroende för människor krävs att man möts och förstår varandra. Inför varje odlingssäsong har producenten ett möte med konsumenterna och planerar årets sådd. Senare under året har alla gårdar olika aktiviteter där konsument/medlemmar i respektive CSA gård kan vara med och hjälpa till. Det kan handla om att plocka sten, rensa ogräs, hjälpa till vid sådd osv.

På de svenska CSA-gårdarna har nya sociala strukturer och kontakter skapats genom kontakten mellan producent och konsument. Det har skapats sociala möten som annars inte hade skett i handelsledet. Genom de längre avtalen mellan producent och konsument där alla har möjlighet att delta i arbetet på gården, skapas ett kunskapsutbyte men även socialt kapital.

Några av gårdarna har startat sin verksamhet i en ny bygd där de haft få kontakter innan de etablerade sin verksamhet. Alla har känt sig välkomna i bygden och det var relativt lätt att värva kunder till CSA-lantbruken. Genom CSA bygger man upp sociala strukturer som annars inte hade funnits. Producenterna anordnar olika evenemang där konsumenterna får delta. Detta leder till nya kontakter men även kunskapsöverföring. Deltagande i lantbruket ger ny kunskap. Man skapar en tillit och socialt kapital byggs upp. Men det finns även en risk då allt kan raseras snabbt om ett misstag begås.

Dahls trädgårdar valde att stoppa sitt CSA-arbete under sommaren då skörden blev angripen av insekter. De valde att ge tillbaka pengarna till prenumeranterna men många undrade om det inte var en del av modellen, att man riskerar detta men att man kanske får en större skörd av bara en gröda. Detta visade på en social tillit.

6:10 Hållbar ekonomisk utveckling

Att eftersträva ekonomisk hållbarhet innebär en ekonomisk utveckling som samtidigt inte äventyrar ekologisk eller social hållbarhet. De som driver CSA är inte den klassiska företagaren och entreprenörerna som främst drivs av ekonomi och ekonomisk tillväxt. CSA kan närmare beskrivas som ett socialt entreprenörskap och liknande samhällsentreprenörer. Att påverka samhället i en ny riktning på gräsrotsnivå. För lantbrukarna ger avtalet och förtidsbetalning en bättre förutsättning för att ha kontroll på ekonomin och för att kunna planera efter detta. Då gårdarna inte är stora kräver det inte heller några större ekonomiska insatser. Det ger en stabilare och säkrare ekonomi och blir mer hållbar.

CSA gynnar den lokala ekonomin då pengarna cirkulerar lokalt istället för att konsumenten handlat importerade produkter i butiken. De jag har intervjuat har medlemmar i närområdet med en radie på några mil. Några av gårdarna har utlämningsplatser vid lanthandlare eller liknande butiker lokalt,

vilket gynnar ytterligare lokala aktörer. Det skapar nya lokala ekonomiska strukturer som annars inte hade uppkommit.

6:11 CSA, ett alternativ för de gröna näringarna?

”Varför finns inte CSA i LRF:s plan för framtiden?” frågar Tobias från Stackvallen. Frågan belyser att få aktörer inom lantbrukssektorn inom den gröna näringarna har uppmärksammat CSA och sett möjligheterna i denna modell för att driva företag. Sverige har en historia av kooperativa ekonomiska föreningar som exempelvis Lantmännen och Arla, men dessa är idag stora kooperativ som agerar på en global marknad. De gröna näringarna i Sverige står inför stora utmaningar då det blir allt färre och allt äldre producenter. Den gröna näringen behöver fler företagare och en yngre generation. Gårdarna ökar i areal vilket innebär allt större ekonomiska satsningar för en ung generation som vill ta över. På samma gång har intresset för odling aldrig varit så stort som det är idag. I Sveriges städer satsar man på stadsodling och en självförsörjande stad. CSA är idag så liten del av den gröna näringen att dessa gårdar inte räknas in i statiken för lantbruk.

Att ha CSA-lantbruk i Sverige innebär på många sätt att bryta normen och våga tänka nytt. Lantbrukssektorn är på många sätt traditionsbunden och bilden om hur ”en riktig bonde” ska vara och se ut kan ibland vara ett hinder. Denna studie visar att CSA-aktörerna tänker annorlunda och i nya banor, och de bryter även normen då flera av dem är yngre än genomsnittsbonden, det är flera kvinnor än män och de är personer som invandrat till Sverige. Det är en växande gräsrotsrörelse för det småskaliga ekologiska lantbruket. De är inte de traditionella lantbrukarna eller företagarna utan man har tänkt i andra banor och försökt hitta nya lösningar på både sina egna och i många fall samhällets problem. De är samhällsentreprenörer som inte främst ser till vinst utan en hållbar samhällsutveckling med hänsyn till miljön.

De olika gårdarna visar att det går att driva en CSA verksamhet både i glesbygd, landsbygd och tätortsnära bygder. Under året har det även dykt upp CSA-föreningar i Malmö med andelar. Statistiskt sett finns det många gårdar som har kombinationsverksamhet i närhet av städer där CSA skulle kunna vara ett alternativ. På samma sätt finns det många byar på landsbygden med endast några få bönder kvar där CSA skulle kunna vara ett sätt att hålla liv i bygden och bevara lantbruket som en del av landsbygdsutvecklingen.

6:12 Andelsjordbruk i Sverige 2025?

Om man går in på webbsidan Local Harvest och söker efter CSA gårdar i USA får man 6371 träffar på gårdar (Localharvest, 2015). Om man söker så kan man dessutom hitta information om CSA på hemsidan för USDA (United States Department of Agriculture) där det står under rubriken alternativt lantbruk. Där finns bland annat information om vad begreppet innebär och hur man kan starta en CSA verksamhet (USDA, 2015).

I Sverige är vi långt ifrån att begreppet är så väletablerat, men intresset groor. CSA i Sverige har ännu inte slagit igenom stort men trenden visar att antalet CSA-företag ökar i antal. Bara under år 2014-2015 har det startats flera nya verksamheter och ökar detta i samma takt, kan det finnas ca 50 CSA-gårdar i Sverige 2025 och ett stort antal engagerade medlemmar. Idag finns det andelsjordbruk både i stad, landsbygd och glesbygd och det är svårt att förutspå var det kommer att utvecklas. Det finns exempel som det nystartade CSA Malmö som odlar mitt i staden, till skillnad från Nyttogården och byn Ranbysätter som engagerat gles- och landsbygdens befolkning för att bevara eller bygga upp det lokala lantbruket.

Det finns även många verksamheter som har liknande modell som CSA men inte beskriver sig som detta, vilket gör att ”mörkertalet” kan vara stort. Det finns även olika former av digitala webbportaler där man som konsument kan beställa mat från en lokal bonde, exempelvis ”Min Farm” där man som konsument kan beställa mat från en specifik lantbrukare som finns beskriven på hemsidan. Idag har Sverige en låg självförsörjningsgrad, till skillnad från intresset för svenskt, närproducerat och ekologiskt som slår nya intresserekord. Detta visar att efterfrågan finns men det krävs fler som kan, vill och har möjlighet att satsa på livsmedelsproduktion och då kan andelsjordbruk bli ett alternativ. Det visas genom den gräsrotsrörelsen för det ekologiska, småskaliga och närproducerade som växer idag. Kanske kan CSA rida på denna gröna våg.

Att få tillgång till odlingsbar mark i och kring städer är svårt. I många fall prioriterar kommunerna att satsa på byggnation av fastigheter vilket gör att de som vill arrendera hänvisas till privatpersoner utanför staden. De gårdar som jag har studerat har köpt eller arrenderat den mark de odlar på och det har främst varit utanför tätorter där tillgången på odlingsbar mark är större.

Ett annat hinder för utvecklingen av andelsjordbruk är den mentala inställningen som finns hos konsumenten. Frågorna: ”Vad får jag för pengarna? Kan jag lita på att jag får det jag betalar för?” ställs ibland. I många branscher finns avbetalning på varor eller att man beställer en vara i förtid och får den senare, men inom livsmedel är det inte lika vanligt förekommande. De är även en kulturell tradition som bryts då det inte är varuhandelns utbud som styr utan jordens odlingsmöjligheter som påverkar vad som står på ditt middagsbord. Om valutan för pengarna är

biologisk mångfald, närproducerade grönsaker och ny gemenskap kan detta komma att ses annorlunda. Att medverka i odlingen kan ge insikt i hur maten produceras. CSA bygger på tillit både från lantbrukaren och konsumenten/medlemmens sida. I Sverige har konsumenten en stor tillit till olika former av kvalitetsmärken från livsmedelsindustrin och det finns en brist i kunskap om hur mat tillverkas och odlas vilket kan skapa en osäkerhet eller rädsla. För att andelsjordbruk ska få ett genomslag i Sverige krävs att även producenter möts och att ett samarbete startar mellan dessa.

Till skillnad mot den traditionella lantbrukaren så har alla en direkt kontakt med sina konsumenter som även är en del av lantbruket och dess verksamhet. På landsbygden finns en kultur och en tradition i att hjälpa varandra och att samarbeta vilket lett till att många startat gemensamma ekonomiska föreningar där man slagit ihop två gårdars ekonomiska verksamhet för att få ekonomin att gå runt. CSA kräver inte större ekonomiska insatser eller mycket mark för att starta verksamheten vilket kan underlätta för många nya företagare. Andelsjordbruk behöver inte innebära att odla grönsaker utan kan innebära att exempelvis köpa en andel i en ko och få kött eller ost tillbaka, andel i höna kan ge ägg och kött, andel i får kan ge kött, ull och fårskins, andel i gris kan ge en färdig julskinka osv. Hindret finns i att det tar längre tid att föda upp djur och risken att om djuret dör har all ersättning försvunnit, men detta beror självklart på hur avtalet byggs upp. Enligt forskning är majoriteten av medlemmarna i andelsjordbruk välutbildade personer med en högre inkomst, vilket är samma grupp som i Sverige visar ett stort intresse för just närproducerat och ekologisk mat. Detta visar att det finns en kapitalstark kund som är intresserad av CSA. I och omkring städer finns många kombinationsjordbruk men även många hobbyodlare, vilket kan vara bra grunder för fler andelsjordbruk. Parallellt med detta går en ny grön våg av intresse för att odla på egen hand och vara självförsörjande vilket kan påverka antalet CSA gårdar både i positiv och i negativ riktning.

7 Slutsats

CSA, eller andelsjordbruk som det främst kallas i Sverige, är både en social rörelse och ett samhällsentreprenöriellt nytt sätt att driva företag i Sverige. Andelsjordbruk finns utspritt i hela Sverige men har främst ökat de senaste tre till fyra åren. Det är främst den yngre generationen, invandrare och även kvinnor som har deltagit i uppstart av CSA, vilket skiljer sig från den genomsnittliga svenska lantbrukaren. Detta tillsammans med ett ökat intresse för svensk, närproducerad och ekologiska livsmedel gör att antalet CSA gårdar med stor sannolikhet kommer att öka i framtiden. Under 2015 har allt fler CSA-verksamheter startat, en nationell förening i

andelsjordbruk under uppstart, och det finns rådgivning och pågående nationella projekt från organisationen Hela Sverige ska leva, som kan resultera i ännu fler andelsjordbruk startas i Sverige.

CSA bidrar på många sätt till en hållbar utveckling både socialt, ekonomiskt och ekologiskt och några exempel har jag sammanfattat som följande: Socialt genom den kontakt som ökar mellan producent och konsument där ett förtroende och nya sociala gemenskaper byggs. Ekonomiskt gynnar CSA att pengarna cirkulerar lokalt och att mellanhänderna försvinner vilket gynnar lantbrukaren. CSA gynnar ekologisk hållbarhet genom att det är ekologisk och/eller biodynamisk odling som inte använder handelsgödsel, bekämpningsmedel och undviker att använda maskiner och minskar därmed beroendet av fossilt bränsle.

Referenser

Skrifter

Belfrage, K (2014) *Integrating food production and biodiversity*. Energy and scale issues in implementation SLU

Björkman, L (2012) *Fritidsodlingens omfattning i Sverige* Rapport Fritidsodlingens Riksorganisation Rapport 2012:8 ISSN 1654-5427, Alnarp

Bashford, J et al. (2013) *Information folder: European Handbook on Community Supported Agriculture 2013– Sharing experiences*.

Cohen, A. P (1985) *The symbolic Construction of community*, Routledge. London, New York.

De Lind, L(2000) *Place, work and Civic agriculture : Common field for cultivation*. Agriculture and human values.

Eurostat (2012) Allen, T och Barandmullen ,T. *Urban-intermediate-rural region*, Eurostat New release 30 mars

Henderson, E . Van En,R Dye Gussow,J (2007) *Sharing the Harves, A citizen 's guide to Community Supported Agriculture*. Chelsea Green Publishing

Isacson, J (2008) i *Ska hela Sverige leva* , Johannson, B . Forskningsrådet Formas

Teorell,J och Svensson,T (2007) *Att fråga och att svara- Samhällsvetenskaplig metod* SBN: 9789147074327 , Liber förlag.

Jordbruksverket (2014) *Jordbruksverkets nationella strategi för hållbara verksamhetsprogram inom sektor för frukt och grönsaker i Sverige 2009-2013* Rapport av Mattsson.K Johansson, K. Artikelnr. KRA 09:5

Jordbruksverket (2013): *Allt om näringslivet på landsbygden* Artikelnummer AOL1:5

Jordbruksverket (2009:8) Rapport: Konsumtionsföreningar vid ändrade matpriser och inkomster. Rapport av Lööv,H och Widell ,L.M.

Jordbruksverket (2010:19) Hållbar konsumtion av jordbruksvaror- vad får du som konsument när du köper närproducerat? Rapport av Wretling Carlin ,A

Jordbruksverket(2015) Landsbygdsprogrammet 2014-2020

- Jordbruksverket (2014) *Nationell strategi för hållbara verksamheter inom sektorn för frukt och grönt 2009-2014*, Rapport av Johansson, K och Matsson, K
- Jordbruksverket (2009) *Fakta om svenskt lantbruk*. Artikelnummer :OVR2
- Jansson, U och Mårdal, E (2005) *Bruka, Odlas, Hävda. Odlingsystem och uthålligt jordbruk under 400år*. Kungliga skogs och lantbruksakademien.
- Kvale, S och Brinkmann, S (2009) *Den kvalitativa forskningsintervjun*, 2:a upplaga Studentlitteratur AB
- Lass, D . Bevis, A. Stevenson, G, W. Henrickson, J och Ruhf, K. (2001) *Community Supported Agriculture Entering the 21st Century: Results from the 2001 National Survey*. University of Massachusetts
- Liepens, R (2000) *new energies for old ideas: reworking approaches to community in contemporary studies*. *Journal of rural studies*, Vol 16, issue 1, 23-35
- Milestad, R och Björklund, J (2006), *Lantbruket som nav i bygdutveckling- det svenska lantbrukets mångfunktionalitet*, Seminarierapport
- Miles, A and Brown, M(2008) *Teaching Direct Marketing and Small Farm Viability Center for Agroecology and Sustainable Food Systems*, University of California, Santa Cruz, CA
- Naturvårdsverket (2012): *Underlag till uppdrag färdplan: Sverige utan klimatutsläpp 2050*, ISBN :978-91-620-6537-9
- Naturvårdsverket(2012) *De svenska miljömålen* ISBN: 978-91-620-8619-0
- Naturvårdsverket (2014) *Matanfallsmyndigheter i Sverige 2012*, Rapport ISBN 978-91-620-8694-7
- Pilley, G (2001) *A share in the Harvest- A Feasibility study for community supported agriculture*, report from Soil Association
- Regeringen (2003) *En svensk strategi för hållbar utveckling – Ekonomisk, Social och miljömässig* 2003/04:129
- UNECED (1992) *Agenda 21 Information for decision making*, United Nations Conference on Conference and Environment and Development, Rio de Janeiro
- United Nations DESNA: s population Division (2014) *World Urbanization Prospects*:
<http://www.un.org/en/development/desa/news/population/world-urbanization-prospects-2014.html>

WCED World Commission on Environment and Development (1987) *Our common future The Brundtland Report*, Oxford University

WCED World Commission on Environment and Development (1988) *Our common future*, Oxford University

Rockström, J(2010) i *Jordbruk som håller i längden*, Johansson, B. Forskningsrådet Formas

U.S. Department of Agriculture, National Agricultural Statistics Service (2014) Table 43. Selected practices: In *2009 Census of Agriculture - State Data*. p. 558.

WCED World Commission on Environment and Development (1987). *Our common Future*. Oxford University

UN United Nations 1993 *Agenda 21 Earth Summit – the United Nations program of action from Rio*. New York: United Nations, Department of Public Information's

Webbsidor

Bastefallarn: <http://bastefallarn.se/> Hämtad 2015-05-03

Bondens marknad: <http://www.bondensegen.com/> 2015-10-10

Civilförsvarsförbundet : <http://www.civil.se> Hämtad 2015-05-03

Dahls trädgård: <http://www.dahlstradgard.se/> Hämtad 2015-05-03

Eurostat (2015) : [http://europa.eu/rapid/press-release MEMO-13-631_en.htm](http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-13-631_en.htm) Hämtad 2015-10-01

FAO(2009) How to feed the world in 2050- Food and Agriculture - <http://www.fao.org/news/story/en/item/35571/icode> Hämtad 2015-07-10

Greppa Näringen : <http://www.greppa.nu> Hämtad 2015-05-03

Japan Organic Agriculture Association: Teikei: <http://www.joaa.net/english/teikei.htm> Hämtad 2015-07-22

Jordbruksverket, antalet sysselsatt i lantbruk.(2015) : https://www.jordbruksverket.se/annesomraden/konsument/faktaochrapporter/basfaktaomsve_nsktjordbruk.4.5125de613acf69a0f680001878.html Hämtad 2015-08-15

Jordbruksverket (2014) ekologiskt lantbruk :

<http://www.jordbruksverket.se/5.7d6c029014db48f524aa99bf.html> Hämtad 2015-08-10

Jordbruksverket (2015) ekologiskt lantbruk

<http://www.jordbruksverket.se/pressochmedia/nyheter/nyheter2015/denekologiskaarealenokarintelangre.5.7d6c029014db48f524aa99bf.html> Hämtad 2015-08-10

Jordbruksverket(2014)<http://www.jordbruksverket.se/amnesomraden/konsument/miljoochklimat/jordbruketochdesvenskamiljomalen.4.5125de613acf69a0f680001374.html>- Hämtad 2015-05-03

Leader Projekt CSA Skåne :

<http://www.leaderskane.se/beviljadeprojekt/projektiskanesess/bondensskyltfonsterikristianstad.5.70ac34a01410027e8461b29.html> Hämtad 2015-08-10

Jordbruksverket (2015) Andel aktiva i jordbruket

<https://www.jordbruksverket.se/amnesomraden/konsument/faktaochrapporter/basfaktaomsvenskjordbruk.4.5125de613acf69a0f680001878.html> Hämtad 2015-05-03

Jordbruksverket (2012) Allt om landet – Näringsliv

http://statistik.sjv.se/alltomlandet/Menu.aspx?px_type=PX&px_db=AlltOmLandet&px_language=sv Hämtad 2015-05-03

Japan Organic Agriculture : <http://www.joaa.net/english/index-eng.htm> Hämtad 2015-05-03

LRF – självförsörjningsgrad <http://www.lantbruk.com/lantbruk/lrf-hojer-malet-sjalfvorsorjning>
Hämtad 2015-08-10

Local Harvest- <http://www.localharvest.org/csa/> Hämtad 2015-07-03

Marcellos farm : <http://marcellosfarm.se/> Hämtad 2015-05-03

Nybrukarna : nybrukarna.se Hämtad 2015-05-03

Ramsjö gård <http://www.ramsjogard.net/> Hämtad 2015-05-03

Regeringen: <http://www.regeringen.se/artiklar/2015/09/sverige-tar-ansvar-for-att-genomfora-fns-globala-mal-for-hallbarhet/> Hämtad 2015-01-22

RUAF (2015)<http://www.ruaf.org/urban-agriculture-what-and-why>) Hämtad 2015- 06-09

SCB (2013) Urbanisering från land till stad http://www.scb.se/sv_/Hitta-statistik/Artiklar/Urbanisering--fran-land-till-stad/ -Hämtad 2015-01-20

SCB(2015) http://www.scb.se/sv_/Hitta-statistik/Artiklar/Varldens-stader-vaxer-allt-snabbare/
Hämtad 2015-05-03

USADA (2015) (<http://www.nal.usda.gov/afsic/pubs/csa/csa.shtml>) Hämtad 2015-06-09

USDA: Antal CSA lantbrukare (Table 43. Selected Practices :2007) IN 2009 Census of Agriculture – Sata Data. P. 58 (2014) U.S. Department of Agriculture National Agricultural Statistics Service.)

USDA (2015) <http://www.nal.usda.gov/afsic/pubs/csa/csa.shtml> Hämtad 2015-07-09

Urgenci *CSA Handbook* (2013) <http://urgenci.net/> Hämtad 2015-09-03

Via Compensina : <http://viacampesina.org/en/index.php/organisation-mainmenu-44> Hämtad 2015-08-11

WWOOF: <http://woofinternational.org/> Hämtad 2015-05-03

Tidningsartiklar

Andersson, M. (2015) Tidning Härjedalen :<http://www.ltz.se/jamtland/harjedalen/kommunen-vill-kopa-kossor-for-200-000-1>.

Muntliga källor

Dahls trädgård: 2014-04-16

Ramsjö gård: 2014-04-08

Stackvallen: 2014-04-14

Möte Andelsjordbruk, Grön produktion: 2014-11-26